

# **HŰSÉGES SZIVEK**

**ELBESZÉLÉS  
A MAGYAR SZABADSÁGHARC IDEJÉBŐL**

**IRTA  
LŐRINCZY GYÖRGY**

**BUDAPEST, 1911  
SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA**

---

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

---

Elektronikus változat:  
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2018  
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya  
ISBN 978-963-417-337-3 (online)  
MEK-18536

**TARTALOM**  
**HŰSÉGES SZIVEK**

I.  
A pártütők között.

II.  
Kürthy István.

III.  
A menekülés.

IV.  
A Zsófia titka.

V.  
Szungyi Sándor.

VI.  
Utoljára.

VII.  
A hadbíró.

VIII.  
Az ítélet.

IX.  
A megyefőnök.

X.  
Fekete csillagok.

XI.  
Szabadság.

XII.  
Boldog szivek.

**A KÓKLER**

## I. A pártütők között.

A pártütés pusztító tüze már hatalmas lánggal lobogott a délvidéken; a Bácska és a Bánság, a szép Magyarország buzatermő Kanaánja füstbe és vérbe borult. Földult szelid tanyák, porrá égetett faluk jelezték a hazaáruló szerviánusok rettenetes útját. A délvidéki fölbujtogatott rácokét, akik vakmerően fegyvert fogtak az ujjászületett, ifju magyar alkotmány ellen. A római sáncokon dörögtek az ágyúk; Fehértemplom fölött szakadatlan föllegekben szállott a puszkapor füstje s a kiontott honfivér párája; Versec körül honvédszuronyok csattogása hangzott. A rónasíkon száguldozó lovak, szekerek kavarogtak össze-vissza; mindenki menekült, a rác a rácok, a magyar a magyarok közé. A polgárháboru szörnyü félelme reszketett a levegőben, az ijedt arcokon, a szanaszét zugó vészharangok csöngésében. Akkor, a dicsőséges, viszontagságos 1848 nyár elején, a Tisza és a Duna alsó tájékain. A szabadságharc hírmondó fürgetege volt az, ami a letarolt televények fölött elviharzott.

\*

Zombortól északra, a Baja felé vezető kanyargós út szélén alacsony korcsma állott, mellette a szokásos, elmaradhatatlan, terebélyes tetejü kocsiszínnel, amit akkor állásnak hívtak. Tudniillik oda szoktak beállani a kocsik, szekerek, ha etetőt tartott a kocsis, s míg a lovak vígan abrakoltak, azalatt az utas benn pihent vagy falatozott a korcsma hűvös vendégszobájában, a zöld zsalugáter árnyékában, ahol Atanaszkovics Demeter volt az úr, a mogorva rác korcsmáros.

Késő nyári délután van már, a nap csaknem alkonyodó félen volna, ha régen el nem bujt volna a sűrű fekete föllegek mögött, melyek között cikázik és dörög a villám szakadatlanul. A nyári vihar sebes szárnyakon száguldott, s alig pár perc alatt tomboló zivatar kerekedett. A szél üvölt, a fellegek ontják a záport s rettentő muzsikával harsog a tusakodó természet erőinek istenítélete.

A szörnyü fürgeteg tombolása közben éppen egy hintó érkezik az úton a korcsma elébe. A kocsis csuronvízzé ázott már s a korcsma előtt megállítja a horkoló paripákat. Azután hátra szól a hintőfödél alá:

- Kisasszonyom! Itt van a korcsma, amit említettem. Meg lehetne pihenni. Azalatt a vihar is elmúlik, a lovak is új erőre kapnak.

Benn a kocsiban halk suttogás hallatszott, mintha a bennülők tanakodnának. Majd fönhangon, csöndesen felelt valaki a kocsisnak.

- Jól van hát, Miska, álljon be. Csak baj ne legyen.

A kocsis felelet helyett suhintott az ostorával.

- Gyí te!

A hintó begördült az udvarra. Egy teremtett lélek sem volt ott. A zápor paskolta hatalmasan a földet s az állás és a korcsma tetejét. Hanem a korcsmaajtóban, az eresz védő árnyékában ott állott Atanaszkovics Demeter. Valami negyven esztendő marcona férfi volt. Mogorva arca olyan, mintha egyenesen a végett teremtette volna a jó Isten, hogy örökké szitkozódjék. Félvállal az ajtófélfának támaszkodott és pipázott. Mikor a hintó megállott az ajtó előtt, Atanaszkovics Demeter meg sem mozdult. Keresztbe tette a lábát s a fél kezét a csípőjére, úgy nézte, közömbösen az érkezőket, mintha ránézve tökéletesen mindegy volna: jön-e vagy nem jön-e valaki?

Pedig, ime, jött. A hintóból fűrgén ugrott le egy fiatal leány. Két-három lépéssel benn termett a pitvarban, letette a földre a táskáját, köpönyegét, s aztán sietett vissza a kocsihoz. Utána még egy idősebb nő szállt le a kocsiról. Mind a ketten siettek be, a pitvarba az eső elől. Fáradtak és kedvetlenek voltak. A fiatal leány, valami tizenhét éves lehetett, komoly, nemes, szomorú, bájos arcával, gyönyörű két nagy szemével legelább is az Atanaszkovics Demeter barátságatlan képére tekintett, majd némi elégedetlen hangsúlyozással néhány szót szolt a társához németül. De ez csak vállat vont. A leány akkor szeliden, barátságosan szólította meg a korcsmárost, most már magyarul.

- Kérem szépen. Van itt, ugy-e, valami üres szoba, ahol kipihenhetnök magunkat? Olyan fáradtak vagyunk!

Atanaszkovics uram kivette a pipát a szájából s a pipaszárral a háta mögé mutatott.

- Van.

Egyebet semmit sem szolt. A fiatal leány akkor karonfogta a kísérijét s bement vele a korcsmába. Nagy, tágas, ivó-szobán mentek keresztül, ahol a söntés ócska farácckal volt elkerítve. A rács mögöl fiatal, barna leányka nézte őket vidám arccal. Két szép fekete szeméböl csupa jószág, csupa szelidség sugárzott. Alig léptek a jövevények az ivóba, a leányka eléjük sietett. Csinos, tiszta vendégszobába vezette őket.

- Csokolom kezét, - köszönt illedelmesen. - Oh, Istenem! Ilyen időben utazni! Milyen sürgös út lehet! Nem áztak meg nagyon? Hát a nagyságos kisasszony? Meg a néni? No, semmi. Van jó tágas szobánk, majd ott rendbehozunk mindent. Itt jól lehet ám pihenni, nálunk!

Mialatt ezer kedveskedő szóval biztatgatta az utasokat, azalatt csöndesen, észrevétlenül leszedett rölük minden fölösleges felső ruhát, kendőt, porköpönyeget, kalapot. Az idegen fiatal leány arca szinte földerült a leányka nyájaskodásától.

- Milyen kedves vagy, - szolt a leányhoz. - S milyen szépen beszélsz magyarul.

A leányka mosolyogva felelt.

- Hiszen magyar leány vagyok!

De alig mondta ki, egyszerre megállott a szóban s a fejét figyelően félrefordította, mintha valamit hallgatna. S az arcán az aggodás kifejezése látszott. Kívülröl kocsizörgés hallatszott be, nyomban rá nehéz férfilépések s fegyverek zaja. A leány az ajtóhoz sietett s a kilincsre tette a kezét. A jövevények ijedten néztek rája.

- Istenem! - sóhajtott a fiatalabbik leány. - El vagyunk veszve. Bizonyosan rác martalócok.

Az egész délvidék rác népe föllázadt már akkor, fegyveresen jártak faluröl falura s fosztogatták és öldökölték a magyarságot. Táborhelyekbe, földsáncok közé gyülekeztek, onnan száguldozták be a vidéket, rabolva és pusztítva, ami eléjük került. Vezéreik: Stratimirovics, Knizanin szabadon nézték garázdálkodásaikat.

Az idegen leány jól sejtett. A szoba ajtaja hirtelen fölpattant s a kilincset tartó leányt majdnem leütötte a lábáról, olyan durván taszították be az ajtót. A küszöbön négy-öt rác fölkelő jelent meg. Az övük tele pisztolyokkal, a vállukon puska, az oldalukon handzsár. Dühös, gyölöletes pillantással néztek a megrémült utasokra. Vezetőjük, egy óriási termetü rác fegyveres, nagyot kiáltott. Szerencsére a jövevények azt nem értették.

A leány a rablók elébe állott.

- Mit akartok? - kiáltott rácul. - A vendégeinket csak nem bántjátok tán? Látjátok: fáradt utasok, pihenni akarnak, azért tértek be ide.

A vezér gúnyosan nagyot nevetett.

- Eredj, eredj. Nem a te dolgod.

- De igenis, az én dolgom. Mit akartok?

- Azt majd meglátod. Azt, amit a többi gaz magyarral.

Haragtól szikrázó szemük villogott. Hátul egy rekedt hangú ember nagyot ordított.

- Üsd le, szúrd le őket, Stepanovics.

Stepanovics hátraintett a kezével, mintha azt mondta volna:

- Ráérünk.

Majd újra a leányhoz fordult.

- Zsófi, - szólt, - eredj. Hagyj magunkra. Végezd a magad dolgát.

A leány nem mozdult.

- Nem megyek, - szólt dacosan. - Nem hagyom el őket. Becsületes ember megvédi a vendégeit. Hívjátok ide a bátyámat, Atanaszkovics Demetert. És mondjátok meg, mit akartok.

A martalócok erre összesúgtak. Néhány percig tanakodva beszélgettek, mialatt az utasok reszketve bujtak egymáshoz. Azután az, akit a társai Stepanovicsnak szólítottak, hosszasan, halk, suttogó hangon beszélgetett a leánnyal. Majd behúzta az ajtót s a jövevényeket magukra hagyta a szobában, Zsófi-val. Az nagyot lélezett, mikor a martalócok eltávoztak s odament a remegő utasokhoz.

- Időt nyertünk, - szólt, - s ezzel talán menekülést is.

- Talán, - sóhajtott a leány remegve, míg gyöngéden megszorította a pártfogó kezét. - De hát kik ezek a rettenetes emberek? Mit akarnak?

- Oh, kisasszonyom! - felelte bánatosan a leány. - Bár ne kellene megmondanom! Szerencsétlen, elvakított, félrevezetett szerb testvéreim ezek, akiket a magyarok ellen való oktalan gyűlölet minden alávalósággra készítet. Hetek, hónapok óta itt üldöznék a környéken minden magyart. Még szerencse, hogy hallgatnak rám. Magam is csodálom, hogy rá tudtam venni őket, hogy futárt küldjenek a vezérükhöz, megkérdezni, hogy mit csináljanak önökkel?

- Ki a vezérük?

- Stratimirovics. Gonosz, bosszúálló, nagyravágyó és rosszlelkű ember.

- Messze van innen?

- Messze. Bár még messzebb volna! A szenttamási római sáncok között táborozik. Holnap délnél előbb aligha érkezik vissza a felelettel, akit hozzája küldtek.

Az idegen leány némi megkönnyebbüléssel sóhajtott föl.

- És addig?... - kérdezte tétován.

- Addig önöket nem bocsátják tovább. Különben, - tette hozzá, - úgy sem mehetnének.

- Miért?

- Hát azt sem tudja? Stepanovics elmondta nekem. Hogy a kocsisuk az áruló.

- Miska? Az lehetetlen. Az ezredes leghűségesebb cselédje.

Zsófi megfogta a jövevény kezét s az ajtóhoz húzta. Csöndesen, lábujjhegyen ment vele odáig. Az ajtón alig egy tenyérnyi ablakocska volt, zöld vászon függönnyel letakarva. A

leány félrehúzta azt s szó nélkül az ivóra mutatott. A rác fölkelők ott ültek az asztal körül, fegyverüket az asztalhoz támasztva. Figyelmesen hallgattak valakit, aki csöndesen beszélt hozzájuk. Miska volt az, a kocsis. Látszott a társaságon, hogy nagyon jól értik egymást.

- Látja ezt, nagyságos kisasszonyom? Ez a hűséges cseléd volt az, aki még Zomborban összebeszélte ezekkel a vad emberekkel; aki elmondta nekik, hogy a Kürthy ezredes menyasszonya erre fog menekülni a zombori zendülés veszedelmei elől. Ez az ember áruló. Elhiszi-e már?

A leány utálattal fordult el az ablaktól.

- El. Pedig ki hitte volna! Kürthy ezredes ezt az embert a végső nyomoruságtól mentette meg. S most ime, ezzel hálálja meg a jószágát. Így hát elvesztünk. Ha Isten csodát nem tesz, innen nincs menekvés!

Zsófia megsimogatta az idegen leány arcát, hízelkedően, mint valami kis macska.

- Van menekvés, - szólt, - kell, hogy legyen. Bízék bennem, kisasszony és legyen nyugodt. Ha baj lesz, legelső sorban én állok elébe!

Az idegen leány, akiről Zsófia azt mondta, hogy a Kürthy ezredes menyasszonya, a divánra dőlt le fáradtan. Bizóan nézett Zsófikára. A másik leány, az idősebbik, mintha semmit sem értene a dologból, egy nagy karosszékből ült s már akkor, talán az álmoságtól, talán a fáradtságtól elaludt. Szinte hallatszott a nagy csöndességben, mint ver a szíve a két nőnek. Lassanként leszállt az alkonyat. Az ablakok elsötétedtek. Néha az udvarból aláhajló faágakat oda-csapkodta a szél. De a vihar elült. Valami bánatos félhomály borult a szobára s a fiatal leány mind nyugtalanabbá lett. Hogy Zomborból idáig juthatott, már azt hitte, hogy megmenekült s az egész úton szüntelenül arról ábrándozott, hogy milyen csöndben, elégedetten fog félrevonulni a forradalom rémségei elől a vőlegénye birtokán, Kolthán, az északnyugati hegyek között. Oda igyekezett. S most vége, vége mindennek! A vőlegény a csaták tüzeiben; ő meg az ellenség kezei között. S mikor a félhomályban a bizonytalan jövő reménytelen képei fölbredtek a lelkében, egyszerre valami hősies ihlet ragadta meg a szívét. Bizalmat érzett az idegen leány iránt, akinek a szeméből annyi részvét sugárzott feléje s megragadta annak a kezét.

- Ne gondold, hogy félek. A magyar leány nem szokott félni.

- De kisasszonyom, ön nem tudja, milyen veszedelem fenyegeti!

- Tudom. De azt is tudom, hogy meg bírok küzdeni ezzel a veszedelemmel!

Zsófia kérdően nézett rája.

- Mit akar tenni?

- Tovább akarok utazni! Senkinek sincs joga, hogy föltartóztasson. Beszélni akarok azokkal az emberekkel. Vezess hozzájuk.

- Az Istenért, - kérte a leány, - csak azt ne tegye. Ismerem őket. A legnagyobb gonoszságra is képesek s az ön föllépése csak még jobban fölingerelné őket.

- De én menni akarok!

A leány hangja suttogóra vált.

- Hiszen én is azt akarom, hogy mehessenek. Sőt... még jobban szeretném, ha engem is elvinnének.

- Téged? Hogyan? Hát az apád?

- Talán Atanaszkovics Demeter?

- Igen.

- Nekem nem apám. Bár sohase láttam volna!

- Hogyan? Mit beszélsz?

Zsófia szomorúan sóhajtott.

- Ez az ember az én családom megrontója. Apámnak, akinek minden vagyonát magához kaparította, akit földönfutóvá tett, a testvére.

- S atyád hol van?

- Ha én azt tudnám! Bizony utána mennék a világ végére is.

- S édesanyád?

Zsófia halkán fölzokogott, mintha szíven találta volna a kérdés. De hirtelen erőt vett a fájdalomán. Megtörölte a szemét s csendesen felelt.

- Szegény! Az Isten áldja meg a jóságos haló porát is!

Szomorúan hajtotta le a fejét s az idegen meghatottan simogatta meg, részvétellel, a leányka bánatos szép arcát, sima, fekete haját, aztán homlokon csókolta.

- Édes kis árva leánykám!

Zsófia hálással ragadta meg a kezét.

- Milyen jóságos, milyen kedves! - sóhajtotta. - Csak az igazi magyar nő lehet ilyen jó!

- De hiszen szerb vagy te is? Nem?

- Szerb. De magyar szerb.

- Szereted a magyarokat?

- Kimondhatatlanul! - szólt a leány elragadtatással. - Mióta ez a szerencsétlen viszálykodás kitört, a szívem majd megszakad, mikor látom, hogy hogyan pusztítják egymást a testvérek, akik olyan boldogan élhetnének együtt ezen a gyönyörűsége szép magyar földön. Ami olyan, mintha a világ legszebb bokréája volna.

A másik meglepődve nézett rája.

- Úgy látom, magyar verseket is szoktál olvasni. Ezt Petőfi írta: Ha a föld Isten kalapja, úgy hazánk bokréta rajta... Ugy-e?

- Igen. Petőfi. Óh! minden versét tudom!

- Hogy jutottál hozzája? Itt, ahol gyűlöl bennünket mindenki?

- Mindenki? Dehogy! Atanaszkovics Demeter, meg a hozzája hasonló, azok gyűlölnek a magyarokat. De az én atyám másféle ember. Ő mindig rajongott a magyar szóért, a magyar szabadságért. S szegény jó anyám magyar asszony volt.

- Tőle tanultad Petőfi verseit?

- Nem. Ő már öt évvel ezelőtt meghalt, még akkor kicsi voltam. Hanem valami három hónappal ezelőtt járt erre egy fiatal pápai diák. Elmés, okos fiú volt. Itt esteledett el nálunk. Óh! sohase felejttem el azt a holdvilágos estét. Senkisem értette, mit beszélünk. Hogy ragyogott a szeme, mikor a Tiszáról, a Kárpátokról írt remek verseket elmondta! Hát még mikor a „Tied vagyok, tied hazám” kezdetű versre került a sor!... Ő hagyta itt nekem emlékül Petőfi

verses könyvét. Az egyetlen magyar könyvet a házban, a hazaszeretet és a szabadság zsoldáros könyvét. Abból tanultam meg, annyiszor olvastam, minden verset!

Az idegen leány lelkesedve ragadta meg a Zsófia kezét.

- Megtanítasz rá engem is, ugy-e?

Zsófia szomorúan mosolygott.

- Óh, hiszen csak csufolódik, ugy-e? Bizonyosan jobban tudja nálamnál!

Félbeszakította a szavát és hallgatózva figyelt az ajtóra. Zűrzavaros, értelmetlen beszéd hangzott be az ivóból, mintha egyszerre hárman-négyen is beszéltek volna. Zsófia fölállott.

- Itt az ideje, hogy tegyünk valamit, - szólt.

S az ajtó felé indult. Az idegen nyugtalankodva nézett rá.

- Te is elhagysz bennünket?

- El. De ha Isten segít, nemsokára visszatérek. Addig csak csendesség. Kérem, kisasszonyom. Annak a másiknak, kérem, magyarázza meg addig valahogy, hogy attól függ a menekülés, hogy csöndesen legyenek. Várjanak rám és legyenek készen.

Zaj nélkül kinyitotta az ajtót, aztán eltűnt.

## II. Kürthy István.

Szép sugár ifju volt Kürthy István, a magyar középnemesség egyik legékesebb daliája. Oroszlán-szív és oroszlán-fej, bátor és okos. Büszke volt rá Komárom vármegye, hogy a fiának vallhatta. Mikor az iskoláit bevégezte, sok szép tehetségét, tulajdonságát, mellyel társai közül kimagaslott, azzal becsülte meg a nemes vármegye, hogy fölküldte Bécsbe, a királyi udvarhoz, a magyar nemes testőrségbe, gárdistának. Nagy tisztesség volt az mindig, akkor még nagyobb, mint most, mert akkor még a vármegyék rendszerint a legkülönb fiaikat küldték oda magok, hogy becsületet szerezzenek a magyar névnek, meg szülővármegyéjüknek. Kürthy István díszére vallott mind a kettőnek.

Nemsokára a János-dragonos ezredbe tette át a testőrségtől a király, főhadnagyi ranggal. A János-dragonosok Magyarországon állomásoztak akkor, a szép Bácska legszebb városában, Zomborban. A délceg dragonos-főhadnagyot mihamar megszerette ott is mindenki. Vígan éltek. Gavallér gyerekek voltak a dragonos tisztek, tudtak mulatni, udvarolni, táncolni. Még akkor senki sem álmódott arról a sok szerencsétlenségről, ami később olyan rohamosan zúdult a szegény országra s az életvidor, pezsgő-kedvű tisztek gondtalanul élvezték a bácskaiak híres vendéglátását. Táncoltak, daloltak, mulatságról mulatságra.

Volt az ezredben egy kedves modoru német gyerek: Neuwald Willibald. Főhadnagy volt az is, amellet elválhatatlan jóbarátja Kürthy Istvánnak. A városban csak az volt a neve a két daliás tisztnak, hogy: Castor és Pollux. Egymás nélkül sem látni, sem képzelni nem lehetett őket. Együtt is laktak. Gondtalanul és vidáman éltek. Ők voltak a legjobb lovasok az ezredben, a legjobb táncosok a bálteremben s a legpajkosabbak és legelméesebbek a katonatréfák kitalálásában.

Míg egyszer csak vége szakadt a nagy barátságoknak. Senki sem tudta, miért. Neuwald Willibaldot áthelyezték egy másik ezredhez, Bécsbe, Kürthy István meg jegyet váltott a Bácska legszebb és leggazdagabb leányával, Greguss Mariskával, a bácskai nábob, Greguss Eduard egyetlen leányával. A zomboriak keresték, kutatták, hogy nincs-e valami összefüggés a Neuwald áthelyezése és a Kürthy jegyváltása között, de a közönséges pletykabeli adatoknál nem tudtak tovább jutni.

Pedig nagyon is összefüggött a dolog. Valami országra szóló háromnapos multság után történt, hogy a két fiatal tiszt kedvetlenül ébredt föl. Fáradt és különösen, szokásuk ellenére, nagyon komoly volt mind a kettő. Fölöltöztek és készültek a nagy ezredgyakorlatokra. Kürthy már fölcsatolta a kardját is s akkor odament Neuwaldhoz, aki éppen a bajuszával bíbelődött.

- Willibald, - szólt komolyan, - egy kis mondanivalóm volna.

Neuwald ránézett.

- Nekem is.

S amint egymás szemébe tekintettek, kitalálták egymásnak a gondolatát, tüstént. Nem kellett azt magyarázgatni. A két jó barát zavarba jött, most legelőször. Egy darabig hallgattak. Végre Neuwald kissé erőltetett nevetéssel a Kürthy vállára ütött.

- Sose cifrázzuk a dolgot, pajtás. Mondjuk ki kereken: házasodni akarunk, ugy-e?

- Én, én igen.

- Nohát én is.

Megint elhallgattak. S megint csak Neuwald volt az, aki tovább szötte a kínos beszélgetés fonalát.

- Hát hiszen, ha már ennyire vagyunk, mondjuk el a többit is. Ami engem illet, mondhatom, hogy olyan szerelmes vagyok, hogy talán a két fülem nem is látszik már.

- No, magam is, pajtás.

- Mit titkolnánk egymás előtt? Az én választottam Greguss Mariska.

De már erre a névre Kürthy István olyan vörös lett, mint a pipacs. S szép arca elkomorodott.

- Az, az lehetetlen, - szólt csöndesen.

Reszkető hangjából, csodálkozó, bámuló szeméből Willibald kiolvasta a többit. Hogy annak a szívébe is ugyanaz a kedves név van bevésvé, hogy a boldogságát az is ehhez a névhez kötötte. Le s föl járkált a szobában, lecsüggesztett fővel, tanakodva. Meg-megcsóválta a fejét, majd valamit morgott s néha Kürthyre tekintett. De semmi elhatározásra sem tudott jutni. Megállott Kürthy előtt.

- Nos, hát már most mit csinálunk? Ezt ugyan szépen kigondolta a sors, ugy-e? Ilyen vége legyen a mi jó barátságunknak?

Kürthy csak bólintott a fejével, szomoruan. Megértette, mire céloz a barátja. Az ilyen fatális helyzetnek csak egy megoldása van: töltött pisztollyal a kézben szembeszállani valami félreeső erdei tisztáson, négy tanu meg két doktor jelenlétében. A honnan aztán csak az egyik kerül haza élve: a boldog győztes. A boldog vőlegény. Megrettent a jövődönék ettől a sötét képétől.

- Látod, Willibald, ez lehetetlen. Nem tudnék fegyvert emelni rád. Végre is, ezt mi ketten el nem intézhetjük, mert nemcsak a mi boldogságunk, de az övé is kockán forog. Ezt te is belátod, ugy-e?

- Be.

- Nohát, végezzük el barátságosan.

- Barátságosan? Ezt?...

- Igen. Kérdezzük meg őt, egyszerűen. Válasszon ő. Akit választ, az legyen boldog, akit nem választ, az menjen innen, messze, messze, hogy ne legyen az útjában a másiknak... Nos?

Willibald kezét nyújtott.

- Igazad van. Ez a legbecsületesebb dolog, amit tehetünk.

Még aznap elvégezték a többit. A szerencse Kürthy Istvánnak kedvezett, a szép Mariska őt választotta. S harmadnap Neuwald Willibald már útban volt Bécs felé. Egy hét múlva pedig Kürthy István jegyet váltott szép menyasszonyával.

Már az esküvőről is beszélgettek, rózsás színben látták a boldog jövőt. Kissé megfejtkeztek azokról a veszedelmes mozgolódásokról, amik éppen akkoriban kezdődtek meg a szép Bácskában. A szerbek fölláztak az ifju magyar alkotmány ellen és fegyvert ragadtak. Táborba szálltak itt is, ott is. A magyar kormány viszont éppen akkor kezdte meg a magyar honvédség szervezését, a haza védelmére. S egy szép napon Kürthy István, a dragonyos főhadnagy megkapta a nagy pecsétes okiratot, mely szerint az első magyar honvédszászlóalj őrnagyává nevezte ki a király, ötödik Ferdinánd. A fiatal pár nem győzött azon álmélnkodni. Főhadnagyból egyszerre őrnaggyá nevezték ki! Alig akarták elhinni ezt a nagy kitüntetését. S a fiatal őrnagynak földobogott a szíve a büszkeségtől s a reménységtől, hogy a haza védelmében még

mennyi dicsőség várakozik rája! Milyen boldog lesz majd, ha megmutathatja szép menyasszonyának, hogy a választása nem esett méltatlanra!

Volt alkalma megmutatni, bebizonyítani, akármennyi. A délvidék már lángba borult s az ifjú magyar honvédség lelkesedése és vitéz fegyvere egyik győzelemről a másikra szállott. Kürthy őrnagy a szerbek legveszedelmesebb főfőszkét és erősségét Szent-Tamást ostromolta. Onnan, a tábori szigorú életből csak ritkán szabadulhatott el, hogy bájos menyasszonyát meglátogassa egy-egy órára. Volt egy hűséges kocsisa: Prikoszits Miska. Szerb gyerek volt, de hűséges s jó magyar érzésű. Legalább Kürthy István azt hitte. Úgy jutott hozzá, hogy Bécsből kapott egy levelet Neuwald Willibaldtól. El is csodálkozott rajta. A Willibald levelében egyetlen szó célzás sem volt arra a keserűségre, amivel elváltak. Röviden, régi jó barátságukra hivatkozva, gratulált az őrnagy kinevezéséhez és arra kérte az őrnagyot, hogy fogadja szolgálatába az ő hűséges volt inasát, Prikoszits Miskát, aki az ő hirtelen áthelyezése miatt állás és kenyér nélkül maradt. Nem szeretné, ha nyomorúságra jutna. Ennyit okvetetlen meg kellett tenni a régi jó barátoknak. Megfogadta hát a legényt kocsisnak. Szolgálatkész és engedelmes legény volt, az őrnagy nem bánta meg. S miután Willibald olyan nagyon fölmagasztalta a hűségét, hát mindig vele utazott Zomborba is. Egyszer egy ilyen kirándulás alatt megtörtént, hogy az őrnagy, aki már akkor harmadik éjjel be sem hunyta a szemét, a kocsin jóízűen elszundított. A kocsi csendesen gördült a homokos úton, semmi zörgést sem csinált, az őrnagy aludhatott tőle békében. De egyszer nagyot zökkent s arra az őrnagy hirtelen fölriadt. Félálmosan körültekintett. Eleinte alig látott valamit; a tájakra az éjszaka sűrű sötétsége borult. Az őrnagy megdörzsölte a szemét. Úgy tetszett neki, mintha apró, tüzes csillagok lobogva táncolnának előtte. Tágra nyitotta a szemét s szanaszét nézett merően a tüzek felé. S megismerte azokat hamarosan. Megállította a kocsit.

- Te, Miska, hová az ördögbe viszesz engem?

A kocsis csodálkozva fordult hátra.

- Hová? Hát Zomborba, őrnagy úr.

- De hiszen azok a tüzek ott a rác fölkelők tábortüzei! Az ellenségéi!

- Dehogyan... dehogyan...

- Nekem ne beszélj. Én ismerem. Fordulj vissza, tüstént!

Miska akkor sietett visszafordítani a szekér rúdját. Az őrnagy még nevetett is magában a legény gyámoltalanságán s az egész úton korholta miatta.

- Nohát nagy mihaszna vagy, hallod. Még Zomborig sem tudod az utat.

- Megesik, őrnagy úr, - mentegetődzött a legény. Eltévedtem. Máskor majd jobban vigyázok.

Lassanként végképpen elfelejtette az őrnagy ezt a kis kalandot. Az események, amik napról-napra új izgalmat hoztak a számára, teljesen elterelték a figyelmét az ilyen csekélységekről. Mert alig néhány nappal az eset után megint nagy okiratot kapott Kürthy őrnagy. A hadügyminisztérium okmánya volt, amellyel az őrnagyot ezredessé léptették elő s egyúttal megbízták azzal, hogy alakítson egy új honvédhuszár-ezredet. El is keresztelték az ezredet mindjárt: Bocskay-huszárezred lesz annak a neve. Erre azután megkezdődött a toborzás. Az ezredes, akinek tele volt a szíve büszkeséggel, hogy ilyen fontos megbízást nyert, hogy vitéz érdemeit ilyen gyorsan és nagylelkűen méltányolják, lázas lelkesedéssel fogott hozzá a Bocskay-huszárok ezredének az összeállításához. Vidám muzsika szólt reggeltől estig a táborban s osztották a daliáknak a paripát, kardot, csákót, patrontáskát. A járság és a kunság legszebb leventéi s a zömök, izmos hajdufiúk sereglettek a Kürthy István táborába, hogy az alá a zászló alá álljanak, amelyik a Bocskay dicső nevével indul a magyar szabadság védelmére. Az ezre-

des bájos menyasszonya hímezte azt a zászlót, nehéz selymére a saját gyöngéd ujjaival varrta ki aranycérnával a jelmondatot: Hazáért és Szabadságért. Érdemes azért kardot kötni. Érdemes meghalni is. A hazaszerető magyar nép mindig olyan volt: sohasem sajnálta a vérét, az életét, ha a királyról, a hazáról, a szabadságról volt szó.

Nem telt bele két hét, már csaknem teljes számmal együtt volt a Bocskay-huszárezred. Délceg magyar levante valamennyi. Kürthy István sokat adott rá, hogy nemcsak lélek szerint, hanem külsejére nézve is az ő ezrede legyen a legkülönb. S akárkit be nem fogadott. Volt egy kedves verbunkos őrmestere: Szungyi Sándor, talán a legelső, aki a zászló alá állott. Diákos attiláját huszárdolmánnyal cserélte föl s úgy ülte a lovat, mintha egész életében csikós lett volna a Hortobágyon. Pedig tintanyaló diák volt azelőtt. Csakhogy magyar diák, megismeri annak a kezét a paripa is mindjárt. Reggeltől estig künn, a gyakorlótéren tanította Szungyi őrmester az ujonchuszárokat lovagolni, kardot, fegyvert forgatni s a különféle huszár-bravurokra, amire mind szükség van a háborúban, a honvédelem szörnyű művészetében. Értett ahhoz Szungyi őrmester nagyon jól. S esténként meg, mikor a kifáradt huszárság pihenőre tért a táborba, Szungyi őrmesternek akkor is volt tanítani valója: a sok szép magyar nóta, harci riadó, amivel feltüzeltelte a harcra vágyó daliás huszárokat. Fel, fel, vitézek, a csatára, a szent szabadság oltalmára!... S míg daltól zengett a becsei huszártábor, a markotányos sorra járta a tábortüzek mellett heverésző, dalolható daliákat; itt egy kulacs bor, amott bográcsban pirult birkapörkölt jól esett a fáradt legényeknek. Érdekes ember volt a markotányos is. Egyike azoknak a titokzatos alakoknak, akik elmaradhatatlanok az ilyen gyülekezéstől s akiket tüzes lelkesedésükért, örökös jókedvükért a tábori életben, ahol olyan nagy szükség van halálmegvető, búfelejtő jókedvre, rendszerint hamarosan mindenki megszeret. A markotányos mérte a bort, az ételt és az italt a mulató huszároknak. Ma már kantinosnak hívják az ilyen tábori korcsmárost. Kulacs bácsit szerették is a huszárok, már tudniillik a markotányost. Ezért adták neki ezt a különös nevet is: Kulacs bácsi. Mert úgy mosolygott és úgy kotyogott mindig, mint a teli kulacs s olyan gömbölyű is volt éppen. Az igazi nevét senkisé sem tudta.

Ez a két ember: Kulacs, a markotányos, meg Szungyi őrmester, volt a huszártábor lelke. Értettek is egymást, nagyon jól is értettek mindketten ahhoz is, hogy miképpen kell föllelkesíteni a derék Bocskay-huszárokat. Igaz, hogy nem volt az nehéz mesterség. Tüzes, lelkes, rajongó hívei voltak azok a fiatal magyar szabadságnak s tombolt bennük a vágy, hogy vészbe, harcba szálljanak érte. Egyetlen ember volt, akit sem Kulacs bácsi, sem Szungyi őrmester ki nem állhatott: Prikoszits Miska, az ezredes kocsisa. Ha közelükbe férközött a kocsis, alig várták, hogy megszabaduljanak tőle. S e miatt sok veszekedés is volt. Miska gyakran elpanaszkodott az ezredesnek, hogy csúfolják, kutyaképűnek, spiclinek hívják. Az ilyen titulusok kitalálásában kifogyhatatlan volt Szungyi őrmester s Kulacs meg szívesen segített neki. Olyankor az ezredes kérdőre is fogta őket.

- Mi bajotok van már megint? Mért nem hagytok békét ennek a szegény Miskának?

- Olyan ravasz képe van, - felelte ilyenkor az őrmester a kocsisra mutatva, - mintha mindig valami hazugságon vagy huncutságon törné a fejét. Nem is tudom, hogy az ezredes úr miképpen tűrheti meg maga körül.

Egy szomorú alkalom aztán véget vetett az örökös pörpatvarnak. Staféta érkezett egy napon a táborba Zomborból s levelet hozott Kürthy ezredesnek. Dobogó szívvel bontotta azt föl most is, mint mindig, valahányszor a kedves menyasszony keze írását, finom, hosszúkas vonásait megismerte a borítékon. Csakhogy most fekete bánat hírmondója volt a rózsaszínű levél. Azt adta tudtul az ezredesnek, hogy nagy, sötét gyász borult a zombori udvarházra. Ravatalon fekszik nemeslelkű gazdája, a zombori nábob, Greguss Eduárd. Orozva, álmában lepte meg a halál s egyetlen csapással lesujtott nemes szívére, mely úgy tele volt hazaszeretettel, az édes magyar haza kétséges jövődjéért való komor aggodással. Mindezt rövid, szaggatott monda-

tokban írta meg Mariska az ezredesnek. A sebtében írott levélen még meg sem száradtak a ráhullott keserű könnycseppek.

Kürthy ezredes paripára pattant s vágatott tüstént Zomborba. Egyedül a kocsis vitte magával: Prikoszits Miskát. Harcedzett, erős szívét megtöltötte a keserűség, mikor gyászbaborult, zokogó menyasszonyát viszontlátta. Mennyi bánat, mennyi fájdalom! S ő nem oszthatja meg vele! Csak éppen hogy kikisérhette utolsó útjára menyasszonya apját, azután sietnie kellett vissza, vissza a táborba, a fegyvercsattogás, az ágyúdörgés közé, talán a halál elébe. Ez volt a legelső csapás, mely szívüket a boldog álmok között lesujtotta. Mariska vigasztalhatatlan volt.

- Látja, István, nem elég, hogy a legjobb atyát elvesztettem. Most még az elhagyatottság keserves érzését is meg kell ismernem. Senkim sem maradt. Egyedül maga...

Az ezredes ránézett nagy, bátor szemével.

- De én megvédelmezem akár az egész világ ellen is!

Mariska hálásan szorította meg a kezét.

- Tudom s ez a tudat boldoggá is tesz. Dehát mégis csak el kell válnunk, ugy-e?

- El, Mariska. Most el. De reményem, Isten megsegíti fegyvereinket s egy-két hónap alatt helyreáll a szegény haza békessége és akkor... akkor...

Gyászos, bánatos arcuk egy pillanatra fölmosolygott a reménységtől. Az az „akkor” szó a boldogságot, az esküvőt, az oltárt jelentette, azt az édes pillanatot, mikor a szívük örökös frigyben egyesül majd. És arra a gondolatra megnyugodtak.

A zombori udvarházban hát egyedül maradt a szép menyasszony. Mindössze a szakácsnő volt a házban s egy német leány: Nancsi kisasszony, aki már esztendő óta ott élt Mariskánál. Német beszédet tanult Nancsi kisasszonytól. Az ezredes most ott hagyta melléjük Prikoszits Miskát, kocsisnak. Kemény szavakkal beszélt a legény lelkére.

- Hűségesebb légy a kutyánál! Ha visszatérek, tíz hold földet kapsz jutalmul. De ha baj lesz a háznál: fölakasztatlak.

Ezzel vált el tőle az ezredes. Mi már tudjuk, hogy Prikoszits Miska milyen hűséges volt. Kürthy ezredes nem is sejtett arról semmit. Becsületes, nemes lelke tele volt bizodalommal. El sem hitte volna, hogy akit legjobb barátja ajánlott neki, az áruló is lehet, vagy még annál is rosszabb. Ő még mindig régi jó barátjának tartotta Neuwald Willibaldot.

A rác fölkelők szent-tamási erősségét Perczel Mór tábornok ostromolta már akkor, több, mint egy hónap óta, vitézül, de sikertelenül. Haditervében volt az is, hogy seregéhez vonja a Bocskay-huszárokat is, mihelyt azokat kellőképpen kiképezi a harcra Kürthy ezredes. Akkor jött közbe a rácok zombori zendülése. Perczel tábornok gyorsfutárja hozta meg annak a hírért a Bocskay-huszárok becsei táborába, szigorú parancssal.

- Siessen az ezredes Zomborba s csináljon rendet.

Zomborba! Ahol csak alig pár hét előtt hagyta a menyasszonyát! Az ezredes szívében föllángolt a gyűlölet tüze. Mikor a kardját a legelső vezényszóra kirántotta, olyan volt, mintha a bosszu pallosa villant volna meg a kezében. Még Szungyi Sándor is észrevette azt. Most már nemcsak a katona, nemcsak a honvéd lelkesedése tüzelte az ezredest, hanem a féltett boldogságának veszedelme is. Jaj annak, aki a haza ellen támad, de ezerszer jaj annak, aki a menyasszonyát bántani merné!

Harmadnapra a Bocskay-huszárok paripáinak a patkóitól zúgott a zombori piac, csakúgy csattogott a kövezet. Mikor berobogtak a városba, kalpagjuk tollát lebegtette a szél, kék mentéjük panyókára vetve a nyakukban lógott s karabélyuk és kivont kardjuk villogott a

napfényben. Három csoportra szakadva, megszállották a város három főpontját. Siralmas képet láttak mindenfelé. A rác fölkelők pusztító kezének a nyoma látszott az utcákon, a házakon. Bevert ablakok, elhamvadt tetők, szanaszéjjel heverő, össze-vissza hányt butorok az utcán, az udvarokon. De legszomorúbb volt a Greguss Eduárd udvarháza. Egy ép ablakot sem hagytak azon a lázadók. A szép pázsitos, virágos kertjét letaposták, a ház tetejét leverték, benn a szobákban a drága képeket, családi ereklyéket, butorokat handszárral, kaszával összevagdalták. A szekrények üresek, a tömérdek ékszernek, arany-, ezüstneműnek lába kelt. S egy árva lélek sem volt a házban. A bájos ifju menyasszonynak se híre, se hamva!

Kürthy Istvánnak lángolt az arca. Tüvé tett a házban minden kis zugot, csak hogy valami kis jelet találjon, valami biztos jelt arra, hogy a drága menyasszony él. Valahol, ha távol is, csak hogy él. De sehol semmi. Ordítani szeretett volna dühében, mint a puszták megsebzett oroszlánja. Tisztikarával a városháza elé lovagolt.

- Hol van a városbíró? - kiáltotta. - Hívják ide, tüstént!

A városbíró sietett elébe. Levert, szomoru arccal köszöntötte az ezredest és keserűen mentegőzött.

- Uram, akasztass föl, vagy töress kerékbe, mégsem tehetek róla. A csekélyszámu polgárőrség, amelyik itt van, jó, ha békesség idején rendet tud tartani. De a lázadókkal mi nem bírunk.

- Majd bírok én! Városbíró úr tüstént kihirdettedi dobszóval, hogy a lakosság a fegyverét szolgáltatassa át. Azután kihirdeti a rögtönítélő bíróságot. Akik a lázadásban résztvettek, azokat fogságra kell vetni!

Minden parancsát teljesítették. Nem telt bele két-három óra, csönd volt a városban. A huszár-ság hetvenöt lázadót fogott el, a külvárosokban, a tanyákon s a vidéken. Az ezredes azalatt bizalmas emberekkel tudakozódott a menyasszonya után. Nem hallotta-e hírét valaki? Előkerítették a Mariska szakácsnőjét is, valami szegény mesterembernél akadtak rá, ahová a lázadástól való megrettenésében menekült. Még most is félholt volt az ijedtségtől, az istenadta. De Mariskáról nem tudott ő sem, semmit. Mikor a háztól elfutott, akkor még hallotta, hogy Mariska ráparancsolt Miskára, a kocsisra, hogy fogjon be, mert el akar utazni. De hogy mi történt velük, arra már nem tudott felelni.

- Hát bántotta valaki? Miért hagyta el a kisasszonyt? A jó cseléd a gazdája mellett marad olyankor, mikor baj van!

- Uram, abban a rettentő zűrzavarban a fejét is elvesztette az ember. A harangok zúgtak. Egyik-másik helyen föllángolt a gyújtogatók tüze, máshol ropogott a tetőn a lázadók fejszéje. Az utcán részeg lázadók ordították: halál a magyarokra!

Kürthy Istvánnak ökölre szorult a keze. Valami gyilkos vágy forralta a vérét, hogy megöljön valakit, mindenkit, aki a szeme elébe kerül. Hogy rettentő, véres bosszút álljon azért, aki oly drága volt szívének s akit talán utálatos, durva martalócok öltek meg, vagy elhurcoltak. Föl s alá járt a szobájában, szörnyű harag tombolt a lelkében. Léptei alatt csakúgy rengett a padló. Ilyenkor még a közelében sem volt jó lenni. Pedig a szolgálattévő tisztek jöttek-mentek folytonosan, az egyik jelentést tett az ezredes parancsainak a végrehajtásáról, a másik arról: kiket fogtak el, melyiktől milyen hírt hallottak, milyen vallomást? Olyankor az ezredes leste a szót. Szinte várta, mikor hallja meg a Greguss nevet. De nem került arra a sor. Mariskáról nem hozott hírt egyik sem.

Most Szungyi Sándor lépett a szobába.

- Ezredes uram, jelentem: egy ujonc érkezett. Be akar állani a Bocskay-huszárezredbe.

Az ezredes közömbösen bólintott a fejével. Bánta is ő azt! Most!

- Bánom is én! Hát bocsásd be.

Az őrmester kinyitotta az ajtót. Vézna, alacsony kis legény lépett be a szobába. Laposfejű, igénytelen, nagyon fiatal gyerek volt s az ezredes megvetően mérte végig a szemével. Látszott rajta, hogy még indulatosabbá lett a jövevény láttára. De az katonásan megállott előtte. Az ezredes haragosan förmedt rá:

- Mit akarsz?

- Az ezredébe akarok állani, ezredes úr.

- Nem tudom: minek?

- Huszárnak, ezredes úr.

Az ezredes fitymálva nevetett.

- Fiam, nincsen tréfálni való kedvem, látod. Csak nem csúfítom el tán veled az én szép ezredemet?

Kissé megbánta ezt a csufondáros megjegyzést, de megkönnyebbült, hogy legalább megbánthatott valakit. S intett a kezével. Az az intés azt jelentette, hogy a jövevény elmehet. De az meg sem mozdult. A bántó szavakra szeliden, de határozottan felelt:

- Egy golyó én bennem is elfér, ezredes úr. Egy ellenséges golyó.

- Talál az különb helyet is, fiam. Neked még csak fűzfakard való.

A gyerek elpirult. Kigombolta a kabátját, egy darab papirost vett ki a zsebéből s odanyújtotta az ezredesnek. Bátran nézett a szemé közé.

- Ezredes úr igazságtalan. Rajtam tölti ki a haragját, amire mások ingereltek. Nincs több szavam. Csak ezt a levelet akarom átadni, amit rám bízta. Ezredes úrnak szól.

Kürthy ezredes szép arca kissé megszelidült. Átvette a fiu kezéből a levelet és olvasni kezdte. Plajbásszal írott, hevenyében papirosra vetett szavak voltak azok. De a kedves, a drága vonásokat tüstént megismerte. Mariska írta azokat. Hogy útban vannak, nincsen semmi bajok. Kolthára igyekeznek, az ezredes apjához... a mi édesapánkhoz... tette hozzá, ahol nyugodalmasan megvárhatják, míg a forradalmi vihar lecsillapul. Addig Isten óvja és vezérelje az ezredet, harcoljon a hazáért vitézül... Aláírva: Mariska.

Oh! hogy ragyogott fel az ezredes arca az örömtől! A szíve hangosan dobogott. Tehát él! Ő él! És nincsen semmi baja sem! Szerette volna megölelni azt a szegény fiút, akit olyan ok nélkül bántott meg, nagy haragjában. Odament hozzája s megsimogatta a fejét.

- Bocsáss meg, fiam. Látod, a kétség majd megölt.

Az mosolyogva nézett rá.

- Sebaj, ezredes úr. Csak az ajánló levél jó-e?

- Jó, fiam. Különbet már nem is hozhattál volna, senkitől sem!

- Hát bevesz a Bocskay-ezredbe?

Az ezredes felelet helyett Szungyi őrmesterhez fordult.

- Teljes fölszerelést kell adni ennek a gyereknek. Paripát maga válasszon. Aztán kendnek, Szungyi őrmester, gondja legyen a fiúra! Érti?

- Értem, ezredes úr.

Az idegen hálásan nézett az ezredesre.

- Köszönöm, ezredes úr. Nem leszek méltatlan a kardomhoz, de az ezredhez sem.

- Tudom, hiszem, fiam. Hanem, most mondd el hamarosan: hol találkoztál azzal... aki ezt a levelet írta? Láttad?

- Láttam. Komáromban. Útban voltak éppen Koltha felé. A vendégfogadóban, ahol megszálltak, hamarosan híre futott, hogy a vitéz Kürthy ezredes menyasszonya. S én odamentem, megkérdeztem, hogy nem üzen-e valamit ezredes úrnak, mert én ide szándékozom. Úgy írta ezt a pár sort.

- Komáromi gyerek vagy?

- Nemcsak komáromvármegyei, de Koltháról való éppen.

- Lehetetlen! A szülőfalumból! Hogy hívnak?

- Barna Balázs. Az apám tanító volt. Ismerte az ezredes úr apja nagyon jól.

- Atyámat is láttad?

- Ő volt az utolsó, akitől Kolthán elbúcsúztam. Zokogva sírt...

- Az én apám sírt! Az lehetetlen. Az én apám nem sírt életében sohasem.

- Csak most, ezredes úr. Az öregségét siratta, a gyöngeségét, hogy nem köthet kardot ő is.

Az ezredes lecsüggesztette a fejét. Talán nem akarta, hogy ez a gyerek lássa, amint lángoló szemét elborítja valami nedves, könnyes fátyol. Nem tudott szólni, csak bólintgatott a fejével, mintha azt mondta volna:

- Úgy... úgy. Az lehet. Amiatt sok férfi zokog most szép Magyarországon!...

### III. A menekülés.

Tudjuk már tehát, kik voltak az üldözött menekülők az Atanaszkovics Demeter korcsmájában: Greguss Mariska, a Kürthy ezredes bájos menyasszonya, meg Nancsi kisasszony, a német nevelőnő. Mikor Zsófiika ott hagyta őket a korcsma sötét kis szobájában, az üldözöttek magukra maradtak. Már teljesen besötétedett. A nevelőnő még mindig aludt. Mariska pedig képzeletben fölkereste a kolthai nyájas udvarházat, árnyékos tornácával, virágos kertjével; az alatta elterülő széles televény földeket. Az otthon szelid nyugodalmát, amire úgy áhitozott. Majd hős vőlegénye nyomaira szállott képzelete. Vajjon merre jár most? A halál ezer alakban leskelődik rá, bizonyosan. Vajjon viszontlátja-e még valaha? Fülébe csengettek utolsó szavai, amikkel elváltak: A haza minden előtt! A haza! Az imádott édes magyar haza, amit ellenségei oly könyörtelenül pusztítanak... Alig egy negyed órája, hogy Zsófiika itt hagyta s máris egész örökkévalóságnak látszott ez a rövidke idő. Óh! a várakozás percei ólomlábban járnak s csak annál lassúbbnak látszanak, minél gyorsabban száguld a képzelet, szanaszéjjel, a vágyak szárnyán. Föl-fölállott s odament az ajtóhoz és annak kis ablakán betekintett az ivóba. Ugyanazt a képet, ugyanazt a társaságot látta ott, amelyiket az előbb Zsófiika mutatott neki. Csakhogy most Atanaszkovics Demeter is ott ült s tanácskozott a rác fegyveresekkel. Visszament az asztalhoz, leült a divánra, de nem tudott nyugodni s föl és alá járkált, majd az ablaknál megállott és kibámult rajta. A kertre, ahol csak sűrűen összeboruló lombokat látott, amik az éjjeli sötétségben szinte egymásba olvadtak.

Egy egész óra telt így el, feszült várakozásban.

Mariska már alig bírta a nyugtalanságán uralkodni. Kétszer-háromszor is megfogta az ajtókilincset, azzal a szándékkal, hogy kimegyen és a korcsmárostól legalább gyertyát kér, hogy sötétben ne legyenek. De rövid gondolkozás után belátta, hogy talán jobb így. Végre, a várakozás hosszú órája után kinyílt az ajtó s Zsófiika jött be. Az egyik kezében tányért tartott, amelyiken vaj és retek volt, a másikban meg kenyér. Még be sem zárta maga után az ajtót, mikor már hangosan kiabálni kezdett. Nyilvánvaló volt, azt akarta, hogy az ivóban lévők is hallják.

- Itt van a vacsora, nagyságos kisasszony. - Ugy-e, ugy-e, hogy gondoltam rájuk? Bíz ez szegényes vacsora, de hát egyéb nincsen, ezzel kell megelégedniük.

Aztán bezárta az ajtót. Lecsapta az asztalra a tányért s a kenyeret és akkor egyszerre suttogóra vált a hangja. Megragadta a Mariska kezét.

- Gyorsan, gyorsan, kisasszonyom, - szólt. - Minden pillanat drága. Az állásban találtam a kocsit a lovakkal. Az Atanaszkovics bérese vigyázott rájuk. Azzal bekötöttük a kerekeket s a lovak patkóit ronggyal. Előre küldtem. Egy félóra járásnyira vár reánk.

Mariska aggódva nézett rá.

- Hát a fölkelők? Ha észrevennék...

- Nem veszik észre. Azért hoztam a vacsorát, hogy azt higgyék, hogy vacsorázunk. S aztán azt mondtam nekik, hogy önök le akarnak feküdni, mert fáradtak. Reggelig ne háborgassák. De most ne tanakodjunk tovább, hanem gyorsan, dologra.

Fölkeltették az alvó német kisasszonyt is, Nancsit. Magukra vették a kabátot, a kendőket s mikor minden rendben volt, Zsófiika kinyitotta a kertre szolgáló ablakot, széket tett oda, aztán kilépett az ablakon. Az ablak alól aztán beszólt:

- Jöhetnek...

Előbb Nancsi kisasszony, a nevelőnő, majd Mariska lépett ki az ablakon. Olyan halkán, olyan zajtalanul, hogy egy kicsike zörejt sem csináltak. Künn, az ablak alatt pázsitra léptek s azon úgy suhantak el, mint a lehellet. Zsófi legelől ment a sötétben, mutatva az utat. Hátra-hátra fordult és suttogva siettette őket.

- Csak gyorsan, gyorsan, gyorsan!

Majdnem elfulladtak a sietéstől. Belé-beléütköztek a sűrű, lombos ágakba, amelyek meg-meg-csapkodták az arcukat. De a lépésük, a lihegésük, a lombok csapkodásának a zaját elnyomta a szél. A kert éjjeli susogásában, a sűrű lombok védelme alatt siklottak végig a kerten. Ott még a palánkon kellett átmászniok s akkor az útra jutottak. De Zsófi azért csak egyre siettette őket.

- Gyorsan, gyorsan!

A menekvők lihegve követték. Az út mellett egy rekettyénél letértek az útról s megint a fák között osontak tova. A leány valami szakadékba vezette le őket. Itt csak ő ismerte a járását. Még vagy kétszáz lépésnyire futottak s hátuk mögött már csak a rekettye fáit látták. Ez volt az első öröm. Hogy a veszedelmes korcsma eltűnt, nem látták sehol sem. Bár tudták, hogy közel van, mégis jobban esett, hogy legalább nem látják már. Aztán egy dombra kapaszkodtak föl s annak az aljában ott állott - a kocsi. Egy pillanat alatt rajta termettek mind a hárman. Mariska meg a nevelőnő a hátulsó ülésre ült, Zsófi a kocsis mellé. Ő maga ragadta meg az ostort, végigsuhintott a lovakon s szinte rekedten az izgatottságtól, szólt a kocsisnak suttogó hangon. Még mindig attól félt, önkénytelenül, anélkül, hogy gondolt volna rá, hogy meghallják.

- Rajta, Stepán! Lóhalálába. Ne kíméld a lovakat!

S a lovak, mintha megérezték volna, hogy mennyi drága élet van rájuk bízva, rohantak, iramodtak a kocsival. A gyöpös, kövezetlen úton alig hallatszott a kocsinak a gördülése s a lovak ügetése. Halmokra föl, halmokról le, pihenés nélkül vágattak, árkon-bokron keresztül, mindenütt a Zsófi útbaigazítása szerint. A leány néha hátra, majd körülnézett. Az éjjel sötétsége oltalmazóan borult föléjük. Egyetlen élő lélekkel sem találkoztak. A menekülő csöndesen, léleketet visszafojtva ültek a kocsiban. Így rohantak, ki tudja merre, ki tudja meddig? S mikor egyszer megint egy domb tetejére értek, messziről, a távolból halovány világosság derengett eléjük. Zsófi odamutatott.

- Meg vagyunk mentve, - kiáltott hangosan.

- Mit, mit beszélsz? - kérdezte Mariska s fölállott a kocsiban és ő is a világosság felé nézett.

- Az ottan Baja város. Ott biztos helyre érünk.

Stepán, a kocsis vígan a lovak közé vágott. S a hűséges állatok izmaik végső megfeszítésével rohantak le a dombról, le, az országútra s a kocsi a városkapunál befordult Baja utcáira. Meg voltak mentve.

## IV. A Zsófiika titka.

Fönn, az északnyugati Kárpátok aljában, Komáromvármegye északi szélén, a Duna fölött, kies völgy kellős közepén fekszik Koltha, a Kürthy család ősi fészke. Csöndes, eldugott kis falucska, messze az országúttól, ahová a nagyvilág izgalmi sohasem férkőzhetnek. Vadvirágos domboldalak, suhogó erdők ölelik körül Kolthát; olyan nyájas, kedves kép ez, mintha a békés, boldog egyszerűségről álmodta volna a Mindenható.

A kiállott nagy félelmek s egy heti szakadatlan kocsikázás után szerencsésen megérkeztek Kolthára a menekülők. Milyen boldogok voltak, mikor a kolthai udvarház kanyargós, homokos kocsiján, a vadszőlős tornác előtt megállott a kocsi! Hát még az öreg Kürthy Bálint! Nagy tajtékpipáját is letette az öreg úr az asztalra s csodálkozó, tágra nyílt szemmel sietett az érkezők elébe. El sem akarta hinni, hogy Mariska a jövevény. Még azelőtt sohasem látta a fia menyasszonyát s mikor Mariska kezét akart neki csókolni, nem engedte meg.

- Ugyan, kedves leányom, bocsásson meg, de az én kezemet sohasem csókolta még meg sem leány, sem asszony... Ejnye, bizony...

- De a leánya csak megcsókolhatja... Greguss Mariska vagyok.

No, akkor aztán egyszerre el is felejtkezett tiltakozni az öreg úr. Csak csóválgatta a fejét s nem győzött morogni.

- Hej, az a kópé! Hiszen jól kiválasztotta. Ha nem volnál ilyen szép, bizony el sem hinném, hogy a fiam menyasszonya vagy.

Persze, hamarosan megértették egymást, mindnyájan. Az öreg Kürthy Bálint azok közül a régi, kedves, tipikus magyar urak közül való volt, akiket az egyenes, becsületes, nemes szíveért mindenki az első látásra is megszeretett. Igazi magyar nemes. Tizenöt esztendő óta egyedül élt szomorú özvegységében a kolthai ősi kurián, míg egyetlen fia, Kürthy István járta a messze nagy világot. Most az öreg urat szinte kiragadta hosszú mogorvaságából a fiatal leányok megérkezése. Kora reggel már azon törte a fejét, mivel lephetné meg őket, mire fölébrednek. Pompás gyümölcsös, virágos kertje volt az öreg úrnak. Minden reggel alaposan megszedte azt. A leányok asztalán gyümölcsnek, virágnak kellett lennie mindig. A szomorú, lombohullásos őszi estéken aztán el kellett beszélniük a leányoknak viszontagságos menekülésük minden részletét. Nem győzött azon eleget méltatlankodni az öreg úr. Főképpen Prikoszics Miskára volt dühös.

- Hej, a kakas csípje meg! - kiáltott, valahányszor a Miska szoba került, - nincsen is gonoszabb házi butor a rossz cselédnél.

A kakas csípje meg! Ez volt a legkeményebb káromkodása. S rendesen megbiztatta a leányokat.

- No, de majd ad neki a fiam! Tudom, bosszút áll miattatok. Igen bizony. Az én fiam, az olyan. Nem felejt el semmit, sem a jót, sem a rosszat. Én is olyan voltam.

A fia. Tele volt vele a szíve. Mindig ő rája gondolt. Őt tartotta a legjobbnak, a legnemesebbnek, a legvitézebbnek. S oly boldog volt, hogy itt, a leányok előtt tartózkodás nélkül magasztalhatta. Tudta, hogy azok is vele éreznek. Mariska legalább bizonyosan. Hiszen látta, fölragyogó szeméből kiolvasta, hogy az még ezerszer több szépet és jót tudna mondani róla. Az ő fiáról.

- Óh, igen, igen! - bizonyígtatta Mariska. - A legderekabb, a legbátrabb, a legszebb, legokosabb ő, István. Kedves Bálint bácsi.

Az öreg úr tréfás haraggal szólt rá.

- Ha még egyszer bácsinak hívsz, két hétig nem szólok hozzád.

- Hát?... Miért?...

- Hívj csak apádnak. Olyan jól esik!

- Óh, édes, kedves apám!

Nagyot sóhajtott utána. Az jutott az eszébe, hogy vajjon ez az előlegezett címzés igaz lesz-e valaha?...

Majd beállott a tél is. Kemény, zord, fagyos tél: emberemlékezet óta nem értek olyat szép Magyarországon. A kolthaiak ki sem mozdulhattak a házból. A falu körül fekvő dombokat, halmokat, amik nyaranta olyanok voltak, mint a virágos kertek, rideg hólepel borította be, az utakon hófúvásokból valóságos torlaszok emelkedtek. Úgy érezték magukat, mintha foglyok lettek volna. Napokon által alig beszélgettek, csak estéként, mikor a vacsora után a kandalló pislogó parazsa körül összegyülekeztek, akkor nyílt meg a szívök. Akkor tudták meg, hogy mindenkinek messze jár a gondolata, naphosszat, túl a határon, túl a fagyos, hófúvásos halmokon és utakon; messze-messze, azokon a mezőkön, amelyeken a halál az úr. Ahol az ágyúk szava beszél rettenetes, gyilkos tűzszóval, ahol az ezer sebből vérző hazáért harcolnak, halálmegvető hősieks elszántsággal a magyar honvédek.

Meghozták az ujságok a diadalmas és véres csaták, a győzelmek és vereségek váltakozó hírének egymásután. Azokból tudták vagy képzelték, merre jár a vitéz ezredes, hős Bocskay-husárjaival. Néha egy-egy sebesült vagy béna honvéd érkezett haza a faluba, félkézzel vagy féllábbal. Az aztán elmondta a többit, azt is, amiről a hírmondó ujságokban nem volt szó. A rácok délvidéki, az oláhok erdélyi kegyetlenkedéseit, melyeket a szegény üldözött magyarságon elkövettek. Szörnyűség volt azt hallgatni!

Az már igazi ünnepszámba ment, mikor a delizsánc levelet hozott az ezredestől. A delizsánc afféle gyorskocsi volt akkor, ami a postát hordta és az utasokat. Hangos trombitaszóval figyelmeztette az embereket a delizsánc kocsisa, hogy megérkezett, az utakon meg azt jelentette a trombitaszó, hogy térjenek ki, a delizsáncé az elsőség! Gyakran, hogyha híres vagy gazdag emberek utaztak a delizsáncon, vagy ha nagyobb összegű pénzt szállított, fegyveres pandurok kísérték a delizsáncot, néha husárok is, kivált olyan vidéken, ahol attól kellett tartani, hogy az ellenség is megfordul. Megtörtént nem egyszer, hogy a delizsáncot kísérő panduroknak vagy husároknak véres harcot kellett vívniük, hogy tovább mehessenek. Képzhetni, milyen kellemes lehetett a kocsiiban ülő utasoknak bevárniuk, míg a csetepatének vége szakad, míg megtudták, hogy mehetnek-e tovább, vagy foglyul esnek.

Az sem minden hónapban történt, hogy Kolthán delizsáncot láttak. S ha levelet hozott, az is rendszerint olyan rövid volt, alig néhány szóból állott. Hogy nincsen semmi baja az ezredesnek, annál több van a hazának. Meg hogy dörögnek az ágyúk, égnek a falvak. Ezt a néhány sort is azok lángjánál vagy a holdvilág mellett írja az ezredes, mialatt a kardját köszörülük, vagy a pisztolyát tisztítják. S a levél végére odavetve három-négy szó: Meleg napunk volt. Győztünk.

Hogy milyen volt az a meleg nap, hogy miképpen győztek, arról az ezredes szűkszavú levelei sohasem adtak számot. Pedig a leányok azt szerették volna legjobban tudni.

- Hogy miért nem írta már meg? Miképpen vágta az ellenséget? Hogy futottak előle, a hős elől?

Az öreg Kürthy Bálint olyankor mosolyogva eregette a pipafüstöt.

- Nem Hány János-féle vitéz az, hogy mindenféle csipp-csapp kardsuhintással eldicsekedjék! Hencegni csak a pipogyák szoktak. Az igazi hős learatja a győzelmet, aztán hallgat róla.

Annál nagyobb volt a meglepetésük, mikor úgy tavasz felé egy estén hosszú levelet hozott a delizsánc. Az ezredes írta. Kézről-kézre adták, körül-körül nézegették valamennyien, hogy előbb jól megbizonyosodjanak róla, hogy csakugyan az ezredes kezeírása-e? Az volt. Jó régen írhatta, talán egy hónap óta kalandozott szanaszét az országban, görbe utakon, ólálkodó ellenség kezét kerülgetve, míg Kolthára ért. De csak hogy itt van! Már a vacsorához megterítették az asztalt, de eszébe sem jutott senkinek a vacsora, még Nancsi kisasszonynak sem, pedig máskor ő nem nagyon szokott húzódni az evéstől. Az alváson kívül a jeles hölgynek az volt a legkedvesebb foglalkozása. Míg gyertyát gyújtottak, két-három szálát, Nancsi kisasszony egy nagy karosszékre ült, azzal a hősies elhatározással, hogy ő is meghallgatja, mi van a levélben. Noha úgysem ért belőle egy árva betűt sem. Persze, a nagy elhatározásnak az lett a vége, hogy Nancsi kisasszony elaludt, mielőtt a legelső szót meghallotta volna a levélből.

Zsófia nevetve mutatott rá.

- No, ha csakugyan igaz, hogy akinek tiszta a lelkiismerete, az jól alszik, akkor Nancsi kisasszony valóságos angyal.

- Az ám, - hagyta rá Bálint úr; - nem is tudtam, hogy az angyalok töltött káposztával élnek.

A töltött káposzta volt tudniillik a Nancsi kisasszony legkedvesebb eledele. Tán most is arról álmodott a nagy karosszékben.

Aztán elkomolyodtak mind a hárman, mert Mariska elkezdte olvasni az ezredes levelét. Eleinte erős, csengő hangon, majd mindig halkabban, el-elfulladva a sietéstől s az érzelmektől, melyeket a levél ébresztett benne. Most az egyszer az ezredes nem fukarkodott a szóval. Megírta, hogy az ősz óta most jutott a legelső nyugodalmas naphoz s ezt azoknak szenteli, akik ott a távolban, aggódó szeretettel kísérik fegyverét. Az ősz óta! Mennyi minden történt!

Harcról-harcra szállt vitéz Bocskay-huszárjaival, akik hősök, bátrak és hűségeseek, a hazához, a zászlóhoz, amire fölesküdték. Délen a szerbekkel szövetkezett osztrák sereget, Erdélyben az oláhokat verték meg, diadalmas csatákban. Elfogták Róth és Filippovics horvát hadseregét mindenestől, s bevették Szent-Tamást, a rácok főerősségét. Magasztalta Damjanicsot, a hősök hőseit, akinek a szava úgy harsog a csatamezőn, hogy túldörög az ágyúkat; Perczel Mórt, a győzhetetlent, aki mindig legelő jár, ott, ahol legsűrűbben hull a golyó és legdühösebben csattog a kard. S főképpen a Bocskay-huszárokat, akik előtt sohasem tudott megállani az ellenség.

- Az én fiaim, - írta az ezredes, igazi magyar gyerekek, magyar vitézek. - Mintha a nemzet haragjának a fürgetege zúgna, zengene, villogna fegyvereik élén. Nem tudnám megmondani, hogy melyik közöttük a legnagyobb hős. Egyforma valamennyi. Még a markotányosunk is hős: Kulacs bácsi, akiről sokat tudnék írni. Mikor az ezred harcba indul, az öreg Kulacs egy hordó borral a nyomában van mindenütt. Az ezred háta mögött csapra üti a hordót, aztán föláll rá, úgy nézi az ütközet folyását s úgy várja vissza, a hordó tetején kedves fiait, a huszárokat, győzelmi áldomásra.

A leányok arca kipirult a lelkesedéstől. Mariska egy pillanatra megállott az olvasásban, hogy lélekzetet vegyen.

- Tovább, tovább! - sürgette Zsófia.

- Volt egy érdekes kalandom is, - folytatta Mariska az olvasást. - Mértföldekre terjedő nagy fősíkon találkoztunk az osztrák hadtesttel s már az oldalszárnyakon dörögtek az ágyúk. Ezredünk is harcra készen sorakozott. Szemben velünk megvillant a napfényben az ellenséges

lovasság fegyvere. Az ellenségé, amellyel meg kellett ütköznünk. Amint odapillantottam, tüstént megismertem őket: a János-dragonosok voltak, az a lovas-ezred, amelyikben én is esztendőig szolgáltam, azelőtt. Valami nagy bánat nehezedett a szívemre. Fájt, hogy azok ellen kell a kardomat kirántanom, akik között olyan sokáig, annyi jó napot töltöttem el. Hiszen a tisztjeinek a legnagyobb része jó pajtásom volt. Talán az őrmesterem is észrevette, hogy elkomorodom, mert odavágtatott hozzám.

- Valami baj van, ezredes úr? - kérdezte.

- Van, fiam. Látod, ott az ellenség. A János-dragonosok. Csupa magyar fiu. Sajnálom őket. A tisztjei jó pajtásaim s most azok ütnek ránk.

- Nem miránk ezredes úr, hanem a hazára.

- Ezzel a szavával egyszerre eloszlatta a rossz kedvemet.

- Igazad van, fiam, - feleltem, - a hazára. A szegény, szenvedő magyar hazára, amit mi védelmezünk. Aki azt bántja, az nem érdemel sajnálatot. Kirántottam a kardomat s megadtam a riadó jelt a trombitásnak. De éppen akkor a szemközt sorakozó János-dragonosok trombitája fölhasant s a paripám két lábra ágaskodott. Megismerte a trombitaszót; hiszen eleget vágott annak a szavára. Majd nagyot szökött előre, úgy, hogy alig tudtam magamat a nyeregben megtartani. Két kézre kaptam a kantárszárat s teljes erőmből nagyot rántottam rajta, hogy megfékezzem a megriadt állatot. Abban a pillanatban a ló zabolája elszakadt... S amint ezt megérezte az állat, örült iramodással vágott velem, egyenesen az ellenség soraiba... Gondolnom sem lehetett rá, hogy megfékezzem. Mivel? No, gondoltam: elvesztem! Nincs menekvés. Legalább olcsón nem adom az életemet. S a kardommal vágtam, jobbra-balra...

A leányoknak a lélekezése is elállott. Mariskának a szíve hevesen dobogott.

- Alig villant meg a kardom, már derék huszárjaim ott voltak mellettem. Legelől az őrmester. Ah! sohasem felejttem el: valóságos regebeli hős volt. A csákóját elvesztette az eszeveszett rohamban, amellyel a nyomomba zúdult, mint a fürgeteg.

- Halál fia, aki az ezredesemet bántani meri! - ordította. - Az arca láng volt, a szava dörgés, a kardja halálos villám.

- Körülfogtak, kimentettek. A dragonosok futásnak eredtek. Meg voltam mentve és a csata megnyerve. Perczel tábornok egy dombtetőről nézte végig ezt a mesés harcot s a befejeztével ott, a csataterén akarta a mellemre tűzni a vitézségi érdemrendet. Az én mellemre! Kivettem a kezéből s magam tűztem az őrmester mellére.

- Tábornok úr, - mondtam, - ezt illeti meg az érdemjel. A legvitézebb Bocskay-huszárt. Ő mentette meg az életemet.

- S imádkozzatok érte, ti is, - végezte be levelét az ezredes. - Ezért a derék, hős fiúért; a neve: Szungyi Sándor...

Zsófia nagyot sikoltott.

- Jaj, Istenem!

Aléltan dőlt hátra a székében. Az arca fehér lett, mint a viasz, s a szemét lehunyta és nagyokat sóhajtott, de szólni nem tudott. Csak a szívére szorította a kezét. Kürthy Bálint úr föluggott s Mariska ijedten futott a leányhoz.

- Zsófia, Zsófia, - kiáltott rá, - mi bajod? Zsófia! Vizet hozzanak, hamar, vizet!

Megrázta a leányt kétszer, háromszor. Nancsi kisasszony is fölébredt az ijedt sikoltásra és sietett vizet hozni. Meglocsolták a leány arcát s attól csöndesen kezdett magához térni. Mariska megtörölte verejtékes homlokát.

- Szegény Zsófikám, megijedtél, ugy-e?

- Ah, meg. Nagyon meg.

- Ej, ej, - nevetett most már Bálint úr. - Bizony a katona-dolog nem tréfa dolog. Minek is ír ilyeneket, leányoknak?

Lassan-lassan mégis felocsudtak. De a társalgás az egész este nagyon vontatott volt. Zsófica nagyon bágyadt volt, meg sem szólalt, pedig máskor ő volt a legfürgébb, a legbeszédesebb. Vacsora után Bálint úr hamar visszavonult. Nancsi kisasszony is sietett folytatni angyali mulatságát, az alvást. S a leányok magukra maradtak. Egymásra néztek. Mariska elmosolyodott.

- Most rajtakaptalak, kis titkolózó!

Zsófica félénken nézett rá.

- Mit? Miért? Min?...

- Azt hiszed, nem kitaláltam, tüstént? Hiszen te ismered azt a Szungyi Sándort?...

- Honnan tudja? Honnan ismerném?

- Hogy honnan ismered, azt nem tudom. De hogy ismered, az bizonyos. Még pedig nagyon szívesen ismered. Az a sikoltás, ami a neve hallatára a szívedből kitört, az elmondott nekem mindent. Hiába is tagadnád. És aztán miért is tagadnád, én elöttem? S miért nem mondtál meg már előbb mindent?

Zsófica lehajtotta a fejét. Egy darabig hallgattak, aztán a leány fölvetette a szemét s Mariskára nézett.

- Nem, nem tagadom, - szólt. - Ő az, Szungyi Sándor.

- Kicsoda?

- Az a diák, aki az Atanaszkovics Demeter korcsmájában Petőfi gyönyörű verseire, dalaira tanított engem.. Aki... aki...

- Aki a szívedet magával vitte... - fejezte be Mariska.

Zsófica nekibátorodott.

- De a magáét itt hagyta nálam, cserébe.

- Mondta?

Zsófica mosolyogva, pirulva intett.

- Mondta és azt is mondta, hogy visszajön érte.

Mariska elmélázva nézett rá.

- Akkor hát... milyen különös... Hogy te is menyasszony vagy. Két menyasszony. S a vőlegény...

- Óh! olyan derék, olyan okos, olyan bátor!

- Hiszen tudom. István megírta. Látod, ők együtt harcolnak a hazáért. Mintha a gondviselés rendezte volna így, ezt a véletlent. Nem különös ez?

- Nem, - rebegte csöndesen Zsófia. - Talán azért intézte így a sors, hogy ők együtt, egymásért s a hazáért küzdjenek, hogy mi meg együtt imádkozzunk értük... Ugy-e?

Megölelték egymást. Künn, az éjjeli hűvös tavaszi szellő megzörgette az ablakot. Talán a távolban küzdő hősök sóhajtását hozta ide. És a két menyasszony imádkozott. A hazáért... meg azokért, akik érte harcolnak.

## V. Szungyi Sándor.

A magyar fegyverek dicsőségének napja leáldozóban volt. Az orosz segítő hadak, egyesülve az osztrák seregekkel, körülfogták az országot s rohamosan közeledtek annak szívéhez, Budapesthez. A magyar honvédség csatát csatára vesztett s a harci kedve, lelkesedése mind jobban lohadt. Hiába zengett már a költő biztató szava:

Itt a próba, az utolsó nagy próba!  
Jön az orosz, jön az orosz, itt is van már valóba!  
Föl a bércre, ki a síkra emberek!  
Legyen egész Magyarország,  
Legyen egy nagy hadsereg!

Még a magyar hadseregben nem is tudták, hogy maga a dalos ajku Tyrtaeus, Petőfi Sándor, a költő, aki annyi gyönyörű magyar verset írt, a segesvári csatáson elvérzett. A Dembinszki hadtestéhez maga Bem tábornok vitte meg a véres, vesztett csata szomorú hírének. Nyomban ezután érkezett meg annak a híre is, hogy a Nagy Sándor seregét is szétverték Debrecennél. A honvédek elcsüggedtek. S a csüggedés olyan a katonák között, mint a himlő: észrevétlenül is ragályos. Csak arról lehet megtudni, mikor már beléesett a beteg. S akkor már nincs orvosság. A Bocskay-huszárokat is megejtette ez a ravasz betegség. Nyíltan emlegették az ezredben, hogy ők csak egy esztendőre állottak zászló alá s az egy esztendő már kitelt. Bezzeg, nem jutott ez az eszébe senkinek sem akkor, mikor még diadalról-diadalra szálltak! De most a sok vészír hallatára, nem bízt már a győzelemben senkisémet.

Hej, gyönyörű hős magyar sereg volt pedig még együtt Temesvárnál, Dembinszki alatt! Mikor az utolsó hadi tanácsban Bem tábornok átvette a vezérletet Dembinszkitől s a tiszték arról tanakodtak, hogy letegyék-e a fegyvert, vagy fölvegyék a harcot a közelgő ellenséggel, Kürthy ezredes büszkén a kardjára csapott.

- Az én huszárjaim harcolni fognak, azt tudom!

El is határozták, hogy megütköznek. Megállapították a csatatervet is. S Kürthy ezredes akkor sietett vissza a szállására. Éppen aznap reggel kapott egy levelet a tábori postával Kolthárol, de még nem ért rá elolvasni. Most már van ideje. A véres mulatság csak holnap reggel kezdődik. Ki tudja, mit hoz az? Ez, ez a kedves levél tán megacélozza a szívét. Talán ellenségverő haragját még jobban föltüzeli az az imádság, amellyel a távolból egy drága leányszív kíséri? Fölbontotta a levelet s olvasni kezdte.

Óh! mennyi lelkesedés, mennyi biztatás, mennyi reménység volt abban! Milyen büszkeséggel írt a leány. S mennyi gyöngédséggel! Elmondta a levelében a Zomborból való viszontagságos menekülést is s az azóta elmúlt hónapok sok aggodalmát, örömét, reménységét. Hogy gondolatuk nyomon követi mindenütt a Bocskay-ezred lobogóját, diadalról-diadalra. Hiszen az ősz apa mellett két szerető szív remeg azért. A Zsófikáé a másik, persze. Szungyi Sándor bizonyosan nem is tudja, hogy ott van Kolthán. Kérdezze meg az ezredes tőle, hogy nem felejtette-e még el, a hős csaták tüzeiben, az Atanaszkovics Zsófi névét, aki rá emlékezik mindig, mikor a Petőfi remek verseit olvasgatja, harmatos hajnalon, holdvilágos estén... És várják vissza, vissza, ha majd a haza meg lesz mentve. Mariska - Istvánt, Zsófi pedig Sándort...

Az ezredes elmosolyodott. Mintha a Mariska hangja csendült volna a fülébe a kedves levélből. Mintha a fegyvercsörgés közé valami mezei pacsirta csattogása dalolt volna. Föllállt, hogy odahívja Szungyi Sándort. De csaknem éppen abban a pillanatban kopogtak az ajtón.

Az ezredes segédtsztje lépett be. Komoly, szomoru, szigoru, katonás arccal megállott az ajtóban, tisztelegve. Az ezredes meglepődve nézett rá.

- No, mi baj? Látom az arcodról, valami rossz hírt hoztál?

- Igen, ezredes úr, eltalálta. A legénység elégedetlenkedik. Az engedelmisséget megtagadják. Nyíltan beszélnek, hogy az idejük kitelt s el akarják hagyni az ezredet. Éppen most.

Az ezredes szörnyü haragra lobbant.

- Ki az a vakmerő? Ilyenkor? Éppen az ütközet előtt? Még van egy golyónk a gyáva számára!

- Fájdalom, ezredes úr, sokan vannak. S a legmakacsabb közöttük a legkülönb: Szungyi Sándor. Itt csak a legnagyobb szigorúság segíthet, különben a rend fölbomlik végképpen.

Kürthy ezredes szinte elsápadt az ijedtségtől. A Szungyi Sándor neve hallatára feje lehanyatlott két keze közé. Hogyan? Az is? Éppen az! Aki az életét mentette meg, akinek az életéért ott, a messze távolban együtt imádkoznak azok... akik neki a legkedvesebbek a világon... De hát a haza? Hosszas töprenkedéséből a segédtszt hangja riasztotta föl. Nyilván megunt a várakozást.

- Parancsol, ezredes úr? Nincsen sok idő. Az ellenség a szomszédban van s talán már reggel...

Az ezredes fölegyenesedett. Már vége volt lelkében a kemény tusának. A zászló az első, a becsület. A haza.

- Hat órára ki kell kötni, aki nem engedelmeskedik.

- Szungyit is?

- Azt is. Nincs kivétel.

- De Szungyi nemes ember, ezredes úr.

- Aki veszedelem idején a zászlóját cserben hagyja, az nem nemes ember. Nem is magyar.

A segédtszt tisztelegget, sarkon fordult s elment.

Kemény büntetés a kikötés. Két karjánál fogva kötéllal kikötik a legényt valami magas karóhoz, hogy csak a lábujja hegye éri a földet. Ebben a helyzetben két órát is nagy kín kitölteni. Hat óra alatt meg olyan szelid lesz tőle a legrakoncátlanabb ember is, mint a kezes bárány. Ma is divatban van ez az orvosság a katonáknál.

S az ezredes kegyetlen ítéletét végre is hajtották. Estére csöndes volt a tábor. A segédtszt jelentette is, hogy nincs semmi baj. A Bocskay-huszároknak nagyon elment a kedve az elégedetlenkedéstől.

De elment a kedve az ezredesnek is. Fáj a szíve. Egész éjszaka a szemét sem hunyta be s reggel alig várta a pitymallatot, hogy sorra járja derék huszárjait. Mennyi dicsőséges csata közös emléke füzte hozzájuk! Öt órakor teljes parádében rukkoltak ki valamennyien. Legdélcegebb volt Szungyi Sándor most is. Csak egy kissé halovány volt, a hat órai kikötésnek annyi nyoma látszott rajta. S az ezred előtt ellovagolt az ezredes. Máskor harsány éljenriadallal köszöntötték ilyenkor. Most néma volt az ezred. Egy hangot sem lehetett hallani. Az ezredes odament az őrmesterhez.

- Kiállottad a büntetést?

- Ki, ezredes úr.

- A regula szerint meg kell azt köszönni is.

Szungyi Sándor keményen az ezredes szemé közé nézett.

- Nincs benne köszönet, ezredes úr.

- Jön még idő fiam, mikor meg is köszönöd, a magad jószántából. Különben pedig elvárom, hogy most is vitézül fogtok harcolni, mint eddig harcoltatok. Hogy méltók lesztek a zászlótokhoz. A szabadság lobogójához.

- Méltók leszünk, ezredes úr.

De nem használt már a nagy szigorúság sem. A temesvári csata azért elveszett s ott veszett el a magyar szabadság is, nem Világosnál. Jól mondta később a hős Klapka tábornok, hogy szabadságunk sírja: Temesvár. Déli két óráig a szerencse a magyar fegyvereknek kedvezett, a Bocskay-huszárok minden ponton visszaverték az ellenséget. De akkor egyszerre minden megfordult. Mintha minden összeesküdött volna a magyar szabadság ellen. Bem tábornok, a fővezér, leesett a lóról s a vállperecét eltörte. A lövészer elfogyott. Ellenben az ellenséges osztrák és orosz sereg segítségére megérkezett Lichtenstein herceg vezetése alatt tízezer főnyi pihent, harcra kész osztrák sereg. A magyar csapatok, Guyon parancsára, hátrálni kezdtek Temesvár felé. Hátráltak a Bocskay-huszárok is. Az útszélen egy elhagyott ágyút pillantott meg Perczel tábornok. Magához intette Kürthy ezredest,

- Pajtás, süssük el ezt az ágyút. Tán megállítjuk vele az üldöző ellenséget.

Az ezredes megcsóválta a fejét.

- Nem használ már itt ez az egyetlen ágyú semmit sem.

- Mindegy barátom, - felelt Perczel, - legalább a mienk legyen az utolsó szó.

El is sütötték az ágyút s az volt a magyar szabadság utolsó szava csakugyan. Az üldöző ellenség annál erősebb rohammal támadt rájuk, s a magyar seregben végképpen fölbomlott a rend. Futott, ki merre látott, Lugos, Temesvár, Arad felé. Sokan, az ellenség gyilkos ágyútüze elől az erdők oltalmazó lombjai alá menekültek s ezt az utat választotta Kürthy ezredes is.

Ott érte, benn, mélyen az erdő sűrűjében az éjszaka. Már leborult sötét szárnyával az erdőre s az ezredes egy tölgyfa alá dőlt, kimerülten. Egyedül volt. Köröskörül az erdő némasága a levert, szerencsétlen, eltiport magyar nemzet halálos csöndjéhez hasonlított. Az ezredes csüggeteg szemével az égre nézett s elgondolkozott. Szeretett volna a kétséges jövőbe látni s el, messze, a kolthai udvarház békés eresze alá, ahol két szelid leányszív rózsás álmokat álmodik talán éppen ebben a pillanatban s ahol egy törődött aggastyán fohászkodik az elveszett magyar szabadságért. Óh! elveszett, elveszett minden, minden!

Egyszerre a gallyak megzörrentek körülötte. A lombok közül egy ember alakja bontakozott ki a homályból. Huszár. Bocskay-huszár. A paripáját kantárszáron fogva vezette s az ezredes felé közeledett. Az talpra ugrott, megismerte a jövevényt: Szungyi Sándor volt. Az idő, a hely egyaránt alkalmas volt a vele való találkozásra. Tele van annak a lelke, bizonyosan, a bosszúállás mérgével.

- Jó, hogy találkozunk, - szólt félig suttogva, - köszönni valóm van.

Az ezredes úgy hallotta azt, mintha fenyegetőzve mondta volna s a kardjához kapott.

- Jó, - felelte, itt vagyok én is!

De Szungyi Sándor szeliden, szomorúan, bánatosan intett neki. A hangja meg-megcsuklott, mintha a zokogását fojtaná vissza.

- Csak nem gondolja tán ezredes úr, hogy bántani akarom? Hiszen az ezredes úrnak köszönhetem, hogy el nem hagytam a zászlómat a veszedelemben. Egész életemben szégyenlettem volna. Igazsága volt, hogy megbüntettet. Az Isten áldja meg érette! Köszönöm.

Sírva borultak egymás nyakába. Nem volt már ezredes az egyik, őrmester a másik. Csak magyar ember volt mind a kettő. Volt mit siratniok.

- Látod, Sándor, - szólt az ezredes. - Az fájt, hogy épp akkor akartam veled tudatni egy kedves hírt.

- Én velem? Mit?

- Emlékszel még Zsófikára?

Az őrmester megragadta az ezredes karját.

- Mit beszél, ezredes úr? Honnan tudja?

- Hát fiam, az a leány talán most együtt kacag az én menyasszonyommal, ahogy mi itten együtt sírunk. Ők még nem tudnak semmit sem.

S elmondott neki mindent. Az augusztusi hűvös éjszakában, fönn, a magasságos égen úszott a hold és a lombok között hidegen nézett le az erdő szomorú bujdosóira. Szinte nappali világosság derengett s az ezredes elolvasta Sándornak a Mariska levelét. Néha, mikor a levélnek olyan részéhez ért, ahol a jövő édes álmairól volt szó, az ezredes hangja önkénytelenül megrezketett s mind a ketten nagyot sóhajtottak. Az erdő mélyéből a sóhajtásukat visszaverték a fák s a két férfi ijedten nézett egymásra. Semmi, semmi. Egyedül vannak. Csak a gond bujkál itt körülöttük s rá-rá nehezedik a szívükre, mint valami kőbor lidérc, amit elűzni nem lehet.

Majd hosszas hallgatásba merültek. Már a hajnali szürkület kezdett kibontakozni, itt is, ott is ébredő madarak szárnycsapása, fütyje, éneke hangzott föl s ez fölébresztette az ébren álmodókat is. Az ezredes a Sándor vállára tette a kezét.

- No, Sándor, hát emlékszel-e még Zsófikára?

Sándor nagyot sóhajtott.

- Bár ne emlékezném, ezredes úr! Talán jobb volna mind a kettőnkre nézve!

Az ezredes fölállott.

- Ha eddig kitartottunk erős lélekkel, becsülettel, most már nem szabad megtántorodnunk, elcsüggednünk, Sándor.

- Nem, ezredes úr, tudom. S én kitartok, véglegleg. El nem hagyom ezredes urat.

- Pedig el kell hagynod, fiam.

- Miért?

- Mindnyájunkért. Ősz apámat, a két leányt védtelenül el nem hagyhatjuk. S nekem lehetetlen hozzájuk mennem. Te leszel az oltalmazójuk.

- Elkerget magától, ezredes úr?

- Most el. Én egyenesen Nagyváradra megyek s ott leteszem a fegyveremet az oroszok előtt. Ez volt a haditanács utolsó határozata. Én pedig mindig aszerint cselekszem, mint katona. A többi Isten kezében van. Te pedig menj Kolthára, mondd el, ami történt. A gazdaságot szedd rendbe, tartsd rendben, Sándor. Téged nem fognak üldözni.

- Hátha ezredes úr is?...

Az ezredes lemondóan intett a kezével.

- Én nem remélek semmit sem. Most is előttem van Görgei tábornok, mikor nyolc nap előtt, az utolsó haditanácsban elbúcsúztam tőle. Tudod, mi volt hozzám az utolsó szava?

- Micsoda?

- Viszontlátásra, - szólt, - barátom! Az akasztófa alatt.

Sándor megrettenve nézett rá.

- Az lehetetlen, - rebegte. - Hősöket nem hurcolnak bitófára.

- Fiam! Jaj a legyőzöttnek! Régi közmondás. Ma is igaz. Ne beszéljünk erről, majd meglátjuk. De a kedveseim felől nyugodt akarok lenni. Igérd meg, hogy nem hagyod el őket, sem jóban, sem rosszban.

- Esküszöm, ezredes úr. Mindenre, ami szent előttem. Hogy mellettük maradok, hogy el nem hagyom őket. Soha, soha.

Az ezredes megszorította a fiu kezét.

- Jól van. Most már mehetünk.

A nap első sugarai már beosontak a fák közé s megcsillantak a harmatos leveleken. S a két férfi kantárszáron vezetve a lovát, csöndesen, némán, lehorgasztott fejjel megindult. Az egyik észak felé, a másik nyugatnak. Mind a kettő csüggedten, borus szívvel, mind a kettő az erdő homályos útján, a bizonytalan, a reménytelen jövő felé.

## VI. Utoljára.

Elmúlt, elröpült a kalászsontó nyár a kolthai udvarház fölött, észrevétlen. Sőt a szüret is. Nem gondolt arra most senki sem. A magyar házakban más gond ütött tanyát. A nemzet megdermedve nézte a bosszu gyilkos művét, ami még csak akkor kezdődött el javában, mikor a magyar honvédség Világosnál letette a fegyvert, majd október másodikán kapitulált Komárom vára is, a bevehetetlen erősség. Nyomban ezután következett október hatodikán a Batthyány Lajos gróf s a tizenhárom aradi vértanu szörnyű tragédiája. Senki sem tudta, kik fogják még követni a hősokeket - a bitófán.

Már a nap alkonyatra készült. Az ebédlőben csöndesen, hallgatagon ültek a leányok, Kürthy Bálint úr pedig föl- s alá járkált, nyugtalanul. Néha rágyújtott a pipájára, de alig szippantott kettőt-hármat, letette a pipát. Nem esett jól az sem. Nagy dolog, mikor a pipás embernek nem izlik a pipa! A fejét lehorgasztotta, de minden kocsizörgésre, ami kívülről behallatszott, figyelve, hallgatózva fülelt. Mariska aggódva nézte az öreg úr komor arcát s végre is megkérdezte:

- Apa, vallja meg, vár valakit. Vagy valamit.

- Várok, fiam.

- Legalább azt mondja meg: jó, vagy rossz hírt vár-e? És hogy Sándor hová ment? Mikor Istvántól ideérkezett, Temesvár alól, azzal az ígérettel jött, hogy itt marad velünk, hogy oltalmazónk legyen. S alig két hónapja, máris itthagytott. Ezt nem értem, apa. S azt sem, hogy Istvánról semmi hír sem érkezik.

Az öreg úr zavarodottan köhintett. Bezzeg, régi jó kedvéből nem maradt már meg semmi sem! Zsófi is bátoritanul szólott hozzá.

- Én sem értem. És haragszom Sándorra, hogy így titkolózik ő is. Mit titkolnak? Mitőlünk?

Kürthy Bálint úr hátratett kézzel állott meg előttük.

- Nem akartam nektek előre szólni róla. De most már magam is nyugtalan vagyok.

Kivette az óráját, talán már tizedszer s megnézte.

- Már itt kellene lenniök, - szólt.

- Kiknek?

- Ej, hát Istvánnak meg Sándornak.

A leányok fölugrottak. Odafutottak az öreg úrhoz. Mariska átölelte a nyakát, Zsófi a karjába kapaszkodott s félig nevetve, félig sírva rimázkodtak neki.

- Hogyan? Miképpen? Hát kiszabadult István? Hát nem lesz semmi baja? Hazabocsátják? Ugy-e, ugy-e, hazabocsátják?

Az öreg úr nagyot sóhajtott.

- Nem tudom. Reméltem. De most már aggódom miatta. A dolog úgy történt, hogy meghal-lottam, hogy a komáromi várórség, mikor kapitulált, menedéklevelet kapott. Aki ilyen menedéklevélre tett szert, azt nem bántják, szabadon mehet, ahová akar. Haditörvényszék elébe sem citálják, akár honvéd volt, akár nem. Klapka kikötötte azt. Komáromi barátaim segítségével titokban ilyen menedéklevelet szereztem az István számára s azt vitte el neki Sándor.

Kiszámítottuk, hogy ma délre hazaérkeznek. De már négy óra is elmúlt... és híre hamva sincs egyiknek sem. Mi történt?

- Mi történt? - ismételte Mariska.

- Igazán nem tudom. De aggódom. Dél tájban vonult el errefelé éppen egy császári gyalogezred, a Schlick tábornok hadtestéből. Hátha azzal találkoztak... és...

- Elfogták...

- Attól tartok!

Zsófia közbeszólott:

- Elmehetnénk elibök. Az idő elég jó. Kocsin legalább Perbetéig is elmehetnénk. Hátha valami hírt hallunk felőlük? Vagy éppen útban találjuk őket?

Mariska kapva-kapott rajta. Bálint úr nem is ellenkezett.

- Nem bánom, fiam, fogassatok be.

Tíz perc múlva kocsin ültek a leányok. Stepán volt a kocsis, aki a zombori menekülés óta itt maradt Kolthán, a Bálint úr szolgálatában. A kocsi lassan gördült előre a jól letaposott úton. A leányok szótlánul tekintettek szanaszét a nyájas vidék halmos tájékain. Az ősz szomoru, pusztító kezének a nyoma látszott a tarlókon, a sárguló fák s az ereszkedő köd felhőbe borította a messziséget. Néhol, ahol az út egyenes volt, kémlelve néztek előre: nem tűnik-e föl a látóhatáron valami szembe jövő kocsi? Az országút mellett, benn, a szántóföldek közepén kis tanya falai fehérlettek. Az is néma volt, mintha senkisem lagná. Az árokparton, hervadó akácfa tövében két emberi alakot pillantottak meg. Az egyik a fa alatt feküdt. A császári hadsereg tisztí egyenruhája volt rajta s úgy feküdt ott, mozdulatlanul, mintha aludnék. Mellette meg másik ember állott, könyökével a botjára támaszkodva.

Zsófia a tisztre mutatott.

- No, ez is szép katona! Elalussza a marsot. Bezzeg, ha futnia kellene, nem volna ilyen lusta!

Azon aztán nevettek mind a ketten. Az ember, aki az alvó tiszt mellett állott, fölpillantott rájuk, de nyomban félrefordította a fejét, mialatt a szeme megvillant. Csak félig s rövid szempillantásig látszott az arca, de oly gonosz kifejezés ült azon, hogy a leányok szinte félve néztek rá. Stepán meg hátrafordult a bakról.

- Ezzel sem volna jó éjszaka találkozoznunk az erdőn.

A leányok összenéztek. Mariska fázósan húzta össze a kabátját.

- Zsófia! Különös. Majdnem azt hittem, hogy Prikoszits Miska az az ember.

- Dehogyan. Csak képzelődik, kisasszony. Mit keresne itt az a gazember?

Aztán megint előre néztek s beszélgettek. Arról, amire gondoltak: a távollevőkről, s lassanként meg is feledkeztek az útszéli két alakról. Perbeténél lassan kapaszkodtak föl, lépésben, a lovak a dombra. Mikor annak a tetejére ért a kocsi, a domb másik oldalán, Perbete felől, szemközt, egy másik szekér közeledett feléjük. Egyetlen ember ült rajta: a kocsis. De a leányok megismerték már messziről s egyszerűen kiáltottak föl:

- Sándor!

Csakugyan Szungyi Sándor volt. Aki azelőtt ismerte a Bocskay-huszárok vitéz, nyalka őrmesterét, most meg nem ismerte volna. Az arcát sűrű fekete szakáll nőtte be s egyszerű, szürke polgári ruhájában olyan csöndes, békés földművesnek vagy botos ispánnak látszott, akinek

sohasem fordult meg kard a kezében. Mikor a leányokhoz ért, megállította a lovait s csodálkozva, kérdően nézett a leányokra. Azok száz kérdéssel rohanták meg.

- Sándor! Hát egyedül? Hát az ezredes? Mi történt? Elfogták?

Sándor szomoruan intett.

- El.

- Hogyan? Miért? Mondja el, hamar!

- De kisasszony, itt az országúton nem lehet mindent elmondani. Az idő különben is drága, ha valamit tenni akarunk a megmentésére. Gyerünk haza. Majd otthon...

Mariska a szavába vágott.

- Nem, nem, Sándor. Én oda akarok menni, ahol ő van. Megosztani a sorsát, vagy megkísérelni, hogy megmentsem.

- Hiszen én is azt akarom. De...

- Akkor vigyen oda, tüstént.

Sándor gondolkozott.

- Én nem bánom, kisasszony. Szívesen teszek mindent. De gondolja meg! Mindjárt itt az éjszaka. Ezer veszedelemmel, fáradtsággal, szenvedéssel kell megküzdeni. Nyugodtan, kitarással. Ha képesnek érzi rá magát, én kész vagyok visszafordulni.

- Igen, igen, Sándor, - sietett Mariska megnyugtatni. - eltűrök minden szenvedést, csak a közelében lehessenek. Csak tehessek valamit érte. Aztán Zsófia is velünk jön, ugye? Ugy-e, nem hagynak el?

- Nem, nem, nem. Soha!

- Jól van, nem bánom, - szólt Sándor. - Akkor Stepán az én kocsimmal menjen haza Kolthára s mondja el a dolgot Bálint úrnak. Hogy ő is tudja meg, mi történt. Öregsége miatt ő úgy sem tehet a fiáért semmit sem.

Sándor hamarosan átült a leányok kocsijára. Stepán meg a Sándoréra. A lovak közé vágott s megindultak. Stepán Koltha felé, Sándorék meg Komáromnak. Lassan kocogtak, már az éjszaka is leszállt s az utasokat sűrű őszi köd burkolta körül. Mariska váltig siettette.

- Miért nem megyünk gyorsabban? Hiszen így soha sem érünk oda!

- Jobb így. Minél sötétebb lesz, annál jobb. Legalább nem látnak bennünket.

- Borzasztó! - sóhajtott a leány. - Hát így kell rejtőznünk, bujdokolnunk, éjjeli sötétségben, mintha gonosztévők volnánk. Hát igazság ez?

- Dehogy igazság, kisasszony. Csakhogy hol jár most az igazság? Bizony nem Magyarországon!

- Legalább mondja el, Sándor, hogy mi történt?

- Még elmondani is keserves! Nagyváradon találtam rá az ezredes úrra, ott volt azóta mindig, mióta a fegyvert letette. Nagyon jól bántak vele. Beewald orosz ezredes még a fegyvereit is visszaadta s mosolyogva mondotta neki, hogy sajnálja, hogy az ezredét és a rangját is nem adhatja vissza. Vendéglőben lakott. Mindaddig hozzá sem szóltak. Nagyon megörült a komáromi menedéklevélnek s bántódás nélkül útra keltünk azonnal. Komáromig semmi baj sem volt. De ott, én mostanig sem tudom elképzelni, miért, hogyan tudták meg. Azt hiszem, valami áruló már előre figyelmeztette a híd őrségét. Mikor a menedéklevelet előmutatta, négy

fegyveres katona tüstént közrefogta. A menedéklevelet oda sem adták többé neki. A kezeit összeláncolták.

- Ah! Istenem!

- Igen. Úgy kísérték a várba, mint valami tolvajt. Az én hős ezredesemet! Alig volt annyi ideje, hogy rám kiáltson: Sándor, vidd el a híret... Tudtam már, hogy kinek, Mariska kisasszony!

Gondolatokba merültek, megint, mind a hárman. Amint Szentpétert elhagyták, dombtetőre értek s arról lekanyarodott a kocsi a rétre. Még a zörgése sem hallatszott. A távolból, kelet felől a ködön valami halvány világosság szűrődött keresztül. Mariska megismerte azt. A Komárom városi lámpák világa volt. Éppen ellenkező irányban mentek. Ijedten kiáltott Sándorra:

- Hát nem Komáromba megyünk?

- Persze, hogy nem. Csak legyen nyugodt kisasszony, bízzék bennem. Hiszen meg is ígérte...

Vagy egy félóráig mentek a réti úton. S akkor fényes, széles ezüst szalag tünt föl előttük. A Duna. Hullámos vizében meg-megcsillant az éjjeli halovány világosság s egy-egy bujdosó csillag. A kocsi egyenesen a víz felé tartott. A parton Sándor megállította a lovakat s le szállott. Alig húsz lépésnyire halászkunyhó állott a vízparton, nádból összetakolt sátor, amiből emberek jöttek a jövevények elébe s csöndes jó estével köszöntötték őket.

- Adjon Isten, - fogadta Sándor. - Van itt csónak?

- Mi végre?

- Fömotör Pálnéhoz.

A halászok susogva tanakodtak. Azután az egyik megszólalt.

- Kitől jönnek?

- Kulacs bácsitól.

- Mehetünk.

Kevés beszédü a halász-ember. Szokva van a hallgatáshoz, a csöndhöz. Míg Sándor a lovakat kifogta s a kocsihoz kötötte és szénát tett eléjük, azalatt a halászok eloldták a csónakot a karótól, amelyikhez a vízparton kötve volt, s valamennyien beszállottak a csónakba. A legények fölgyűrt ingujjal, izmos kezökbe fogták a lapátokat s a csónak csöndesen kisuhant a Dunára. A néma, sötét éjszakában csak a víz locsogása hallatszott s a messze távolból valami morajló zsongás: a vizek beszéde. A leányok szótlánul hallgatták azt. Két oldalt, a partok árnyékos berkei sötétlettek s az éjjeli szellő meg-megcsapta a víz hátát. Körülbelül egy félóráig mentek a vizen, szótlánul, mindig ár ellenében. Már elhagyták a Vágot is, ami éppen a komáromi vár alatt ömlik a Dunába. A csónak még egyet kanyarodott a túlsó part felé, azután néhány evezőcsapás után a legények fölemelték a lapátokat. Egy malomnak a kerekei zúgtak, zakatoltak ott előttük s a malom ablakából gyöngye világosság szűrődött ki az éjjeli sötétségbe. Még akkor gőzmalomnak híre se volt a Duna mentén, ellenben a vizen szanaszét tömérdek ilyen dunai malom kereke zakatolt. Amint a csónak megállott a malom oldalánál, az egyik halász-legény az evezővel hármat koppintott az épület deszkafalára. Arra aztán kinyílt az ajtó. Termetes, kövér asszonyság nyitotta azt ki, de csak félig és csöndes, közömbös hangon szólt le a csónakban ülőkhöz:

- Mi járatban vannak?

Az egyik halász arra ugyancsak csöndesen megint azzal az egyetlen szóval felelt:

- Kulacs.

Az asszony nem szólt rá semmit. Belülről, az ajtó mögül létraféle mozgó lépcsőt húzott ki s lebocsátotta a csónakba. Fölül, a malom korlátján ő maga fogta, hogy szilárdan álljon, a csónakban meg a halászok támasztották meg. Azon aztán fölmentek a leányok a malomba. Utánuk Szungyi Sándor. Mikor mind a hárman fönn voltak, az asszony fölhúzta a lépcsőt is s intett a halászoknak. Azok szó nélkül megfordultak s pár pillanat múlva eltűntek a sötétségben. Messziről is vissza hallatszott, mint szeli evezőjük egyenletes csapásokkal a vizet.

Olyan szomorú, olyan titokzatos volt mindez! Mariska megremegett. A kerekek s a malomkövek zúgása, a víz csapkodása olyan zűrzavaros lármát csinált, hogy a feje szinte belékábult. Benn, a malomban fehér, lisztes alakok sűrögtek-forogtak s a garat eszeveszett gyorsasággal zakatolt. De az asszony, aki vezette őket, nem is engedte, hogy körültekintsenek, betuszkolta őket egy ajtón a szobába. Szerény faggyúgyertya világította azt be. Egy asztal, egy szekrény, meg két ágy volt az egész bútorzata. Az asszony elkoppantotta a gyertyát, akkor valamivel jobban égett az, és a szoba világosabbá lett. Aztán sorra nézte a jövevényeket, vizsgálódva. Nem csodálkozott. Látszott, hogy szokva van az ilyen különös látogatásokhoz. Sándor röviden elmondta neki a jövetelük okát.

- Kürthy István ezredes. Tán tudja is már Fömötör néném. A kisasszony az ezredes úr menyasszonya.

A jó asszony összecsapta a kezét, sajnálkozva.

- Uram, teremtőm! - sóhajtott. - Tudom már! Tegnap este hozták be. Már Kulacs bácsi járt itt miatta.

Mariska harmadszor hallotta ezt a különös nevet. A jó Fömötörné arcáról, szavaiból annyi becsületes jószívűséget olvasott le, hogy alig pár pillanat alatt minden bizalmatlansága eloszlott.

- De hát ki az a Kulacs? - kérdezte. - Úgy emlékszem, mintha István is írt volna ilyen nevű emberről.

- Az, az, kisasszony, - sietett Sándor megerősíteni. - Velünk küzdött a szabadságharc alatt, markotányos volt. S most az üldözött hősök egyetlen pártfogója.

- Kulacsnak hívják?

- A táborban csak úgy hívtuk. Az igazi nevét nem tudja senkisé.

Azalatt Fömötörné a szekrényből valami könyvet vett elő s abban lapozgatott. Letette a könyvet az asztalra.

- A Bocskay-huszárok ezredese volt. Tegnap fogták el a komáromi hídnál. Óh! be van nálam írva, a többivel együtt! A legszigorubb fogság. Közlekednie, beszélnie senkivel sem szabad. Ennyit tudtunk meg róla.

- De én beszélni akarok vele! - kiáltott Mariska.

Fömötörné megfogta a kezét s odavezette az ablakhoz, amelyet kinyitott. Szemközt az ablakkal, a parton, a lombtalan fák közül előszürkéllett a komáromi vár falának egy-egy darabja. Fömötörné szomorúan oda mutatott.

- Így beszélhet, kedves kisasszony. A fogoly ablaka nappal ide látszik, legalább az imádságait arrafelé sóhajthatja.

Mariska némán bámult ki az ablakon. Tehát ott van! És nem is sejti, hogy innen, az éjjeli sötétségből, a hullámozó víz hátáról az ő zokogó szíve száll feléje, át a hullámokon, a sötétségen, a rideg várfalakon és a vasrostélyon! Elmerült a sötét falak nézésében. Vajjon alszik-e már? Miről álmodik? Nem törik-e meg hősi lelke? Van-e szabadulás, van-e reménység?

A jó Fömötörné, mintha leolvasta volna a leány arcáról keserves tépelődéseit, vigasztalni próbálta.

- Ha itt kerül ítélet alá, kisasszonyom, akkor mindent remélhetünk.

- Hát még azt sem tudják?

- Semmit sem tudunk. Holnap már talán Kulacs újabb hírt hoz. Eddig csak annyit tudunk, hogy a legszigorúbban őrzik valamennyi fogoly között. Most pedig pihenjenek le, kisasszonyom s álmodjanak szépet.

Mariska fázósan húzta össze a kendőjét.

- Aludni! Itten! Óh! úgy félek.

Fömötörné nevetve nézett rá.

- Fél? Mitől? Óh! A Fömötörné malmában nincs mitől félnie! Itt aludhat bátran, kisasszony! És álmodhat szépeket. Szabadságról, hűségéről, becsületről. Messze földön nem volnának ilyen biztonságban, mint itt, a mi kedves, hűséges, ősi Dunánkon! Olyan hűséges az, mint a magyar ember szíve; megőrzi és megvédelmezi, akit szeret.

Megsimogatta a Mariska arcát, gyöngéden, szeretettel. Sándor azalatt csöndes jóéjszakát köszönt s kiment a szobából. A leányok magokra maradtak Fömötörnével. A malomkerekek zakatoltak s a Duna vize halkán morajlott. Néhány percig szótlánul ültek. Mariska néha-néha az ablakra pillantott, amin át csak az éjjeli sötétség leskelődött. Egyszerre különös hangok vegyültek a malom s a víz zúgása közé. Valami mély bánattól rezgő dal csendült föl, síró panaszos, magyar nóta. Az első sora úgy hangzott, mintha valahol messze-messze, a másik sora már úgy, mintha itt dalolnák valahol a közelben. Mariska figyelve hallgatta.

Bécs várostól nyugatról keletre  
Hidegen fúj a szél;  
Bánatot hoz a magyar nemzetre,  
Mert véle felhő kél...

Felhő, felhő, örökös felhő! Az égen, a Duna fölött s az üldözött, a letiprott nemzet, az elhagyott menyasszonyok szívében is. A jó Fömötörné arca is elszomorodott.

Mariska ránézett.

- Kik dalolják ezt a szomorú nótát?

- A molnárlegények.

- Milyen szépen dalolnak! Magyar emberek, persze?

- Óh, igen. Sándor is velük dalol. Honvédtiszt volt az a molnárlegény, valamennyi. S a halászlegények is, akik önöket idehozták. Most így bujdokolnak, míg valahol alkalmas rejtékhelyet tudunk találni nekik. Hősök mindannyian. Közöttük van Erdélyi János is, a költő... Fél-e még, kisasszony?

Mariska megszorította az asszony kezét s bízóan nézett rá.

- Nem, nem félek, jó Fömötörné.

Reggel volt már, mikor a leányok el tudtak aludni. Dél felé volt, mikor fölébredtek. A Duna-vidék pompás panorámája tárult eléjük. Sándor már bement akkor a városba. Friss hírekért, amint a jó Fömötörné mondta. A molnárné jóízű reggelit adott a leányoknak, molnárpogácsával. Délre meg túrós csuszát, halászelevet. Tömérdek kedveskedéssel ezerféleképpen el tudta őket foglalni, csak hogy kizavarja őket borus gondolataikból.

Estére megjött Sándor. A tegnapi kerülő úton, az izsai halászok csónakján. Szomorú volt. A leányok pedig egész nap azzal vigasztalgatták egymást, hogy talán jó hírt hoz. Egy darab papirost adott át Mariskának. Plajbásszal volt ráírva néhány szó.

- Kézcsók és üdvözet a sírig hű fogolytól, Istvántól.

A sírig hű fogolytól. Milyen szomorú, mégis milyen kedves szavak! Milyen kedves kézvonások!

- Ennyi az egész, amit szerezni tudtam. Különben lehetetlen biztos hírt hallani felőle. A szegény Kulacs bácsi már minden követ megmozgatott s azt mondja, ő sem érti a dolgot. Még egyetlenegy fogolynál sem voltak ilyen szigorúak és titoktartók.

Aztán megint álmatlan éjszaka következett. S arra megint a gyötrődés, a reménykedés, a várakozás végtelen napja. Alkonyat felé már nyugtalanul várták, mikor közeledik a hírmondó csónak. De nem jött senkisé. Hanem megjött a malmok félelmes ellensége: a vihar. Szörnyű erővel tört ki. Itt, a Duna kellős közepén, a recsegő faalkotmány, a rozoga malom körül. A hideg, őszi zápor hatalmasan verte a malom tetejét, oldalát, s az orkán fölkorbácsolta a hullámokat, amelyek haragosan, tajtékozva zúgtak. A jó Fömötörné aggódva sürgött-forgott s osztotta a parancsokat a molnárlegényeknek. Néha be-betekintett a leányokhoz.

- Valóságos istenítélet! - szólt. S az ajka valami imádságot mormogott.

Majd figyelve nyujtotta előre a fejét. Hallgatózott. Már tizenegy óra körül járt az idő, éjfél felé. A malomzúgás s a zivatar üvöltése közben három egyforma ütés hallatszott a malom deszkaoldalán.

- Jézus Mária! Ilyen időben! Valami nagy baj lehet!

Sietett, ki, az ajtóba. Mikor néhány perc múlva visszatért a leányokhoz, az arca csupa rémület volt.

- Tudtam, - szólt, - mindjárt tudtam, hogy baj van.

Mariska izgatottan sürgette.

- Mi baj? Micsoda? Mondja meg, kedves Fömötörné, tüstént.

- Az ezredes urat ma éjjel elszállítják.

- Istenem! Hová?

- Azt eddig nem tudják. De Kulacs bácsi azt üzeni, hogy ha még egyszer látni akarja kisasszony, gondoskodott róla, hogy ez a kívánsága teljesüljön. Sándor öcsém ott várja, a túlsó parton, a vár alatt.

Mariska már akkor magára kapta a kabátját.

- Gyerünk, - szólt elhatározottan.

Fömötörné le akarta beszélni.

- Ilyen időben! Mit gondol! Hiszen valóságos életveszedelem. Még a halászatot is próbára teszi az ilyen vihar. Hát még az ilyen gyöngé leányt, aki nincsen szokva a fürgeteghez.

- Óh! Hozzászokom! A jó Isten velem van, azt tudom. Azután kisebb-e az a veszedelem, amiben ő van?

Nem lehetett lebeszélni. Zsófi is fölöltözött. A jó Fömötörné rájuk adta minden kabátját, nagykendőjét, ami a malomban volt. A rettenetes szélviharban alig tudtak a lenn várakozó csónakba lejutni. Folyton ingott az, amint a zajló hullámok ide-oda csapkodták. S a malom is recsegett-ropogott, mintha minden össze akart volna omlani. A leányok ügyet sem vetettek arra. Szerencsésen lejutottak s a halászok erejük minden megfeszítésével kezdtek evezni. A molnárné imára kulcsolta a kezét, úgy sóhajtott utánok:

- Az Isten segítsen, védjen benneteket, szegény emberek!

Beletelt egy óra, míg a halászok partot értek a csónakkal. Úgy hányta-vetette a gyöngé alkotmányt a viharverte víz, mint a szél a pelyhet. De a legények kitartottak. A leányok összeázva, dideregve a hidegtől, léptek a partra. Koromsötét éjszaka volt. Sándor már ott várta őket a parton. A fák között, a nedves, puha fűvön vezette őket a vár egyik félreeső ajtajához. Ott megállották. Szorosan a falhoz lapultak s alig mertek megmoccanni. Sándor susogva beszélt hozzájuk.

- Két órakor viszik. Most körülbelül egy óra lehet. Nemsokára jön Kulacs bácsi, ő majd bevezeti a kisasszonyékat. A fő az, hogy csöndben legyenek. El ne árulják magukat, mert akkor végünk van mindnyájunknak! Én addig itt várakozom.

A leányok megnyugtatták. Csupa víz volt a ruhájuk s a cipőjük is átázott, de azért nem panaszkodtak. A fák zúgtak a szélben s a hideg, ólmos őszi eső verte őket. Vagy egy negyed-óráig várakoztak így, remegve, dideregve. Akkor kinyílt az ajtó. Odanéztek, de nem láttak senkit sem. Mindennek a körvonala összefolyt az éjszakai sötétségben. Csak rekedt hangot hallottak, amelyik kiszólt a kapun.

- Ki van itt?

Sándor ugyanolyan halkán, susogva felelt.

- Kulacs.

- Jöjjenek.

A két leány bement az ajtón, amely bezáródott utánuk. Sándor künn maradt. Ismeretlen volt az az ember, aki a leányokat vezette. A várbeli fogházórság hosszú köpenyegét viselte, amelynek a gallérját a füléig fölgyürte s a sapkáját mélyen a szemére húzta, hogy az arcából nem látszott semmi sem. Elhagyatott udvaron mentek keresztül, majd a vezető fölnyitott egy ajtót s akkor szűk, alacsony folyosóra jutottak. Végesvégig rajta, nagy távolságban egy-egy mécses világította be a folyosót. Annak körülbelül a közepéig értek s ott egy nyitott ajtónál megállottak. Az ismeretlen vezető betuszkolta őket.

- Erre fognak elmenni, - szólt suttogva. - Innen megláthatják. Csak csönd! csönd! Vigyázat! Majd visszajövök értük.

Azzal ott hagyta őket. A kamara alacsony és sötét volt s csaknem tele apróra vágott fával. A leányok fáradtan dőltek le rája. Visszafojtott lélekzettel vártak, lestek valami hangot, vagy valami lehetetlenséget, ami megmentse őket a várakozás, a kétség e gyötrelmes bizonytalanságától. Végre, egy hosszú, végtelennek tetsző idő múltán lépések hallatszottak. Egyenletes, ritmikus lépések, mintha több ember közelednék. A kemény téglakockák nagyokat koppantak. Mariska az ajtóhoz támaszkodva, előre nyújtotta halovány szép fejét, hallgatózva, lesve.

Nemsokára az ajtóhoz ért a menet. Elöl az ő ismeretlen vezetőjük, köpönyegébe, sapkájába burkolózva. Egyik kezében lámpást, a másikban nagy kulcsosomagot tartott. Utána két fogoly, egymáshoz láncolt kézzel... Óh! megismerte Mariska, meg. Az egyik Kürthy István volt, az

ezredes. A másik Nyáry Pál, Pestvármegye volt alispánja. S utánuk két fegyveres katona, föltűzött, vállravezett szuronnyal. Az ezredes mereven, lángoló arccal nézett a fáskamra sötét ajtajára. Mariska arról sejtette, hogy az ezredes is tudja, hogy ő itt van. S ott, a félhomályban, az alatt a pillanatnyi idő alatt összevillant szerelmes tekintetük. Egy év óta nem látták egymást s most - talán utoljára.

- Isten, Isten veled!

Micsoda pillanat! Milyen búcsúzás! Mennyi szeretetet, hűséget, gyötrelmet, biztatást, az érzelmek mennyi viharát mondták el egymásnak abban az egyetlen, abban a rövid, néma szempillantásban!

Azután eltűnt minden. Sokáig nem is hallottak semmit sem. Egymáshoz simulva, szótlánul, csöndben zokogtak mind a ketten. A szívökre szorították a kezüket, hogy visszafojtsák lelkök ki-kitörő hangos jajszavát. Zsófi gyöngéden simogatta a Mariska könnyes arcát.

- Bátorság! Bátorság, kedves, drága kisasszony! - susogta.

Majd, sok idő múlva csöndesen, zajtalanul jött érettek a porkoláb. Talán ugyanaz az ember, aki idevezette őket. A leányok meg sem nézték. Kivezette őket ugyanazon az úton, amelyiken idejöttek. Az ajtót bezárta utánuk. A leányok körülnéztek s a sötétben két férfit pillantottak meg. Zsófi susogva rájuk kiáltott.

- Sándor!

A két férfi sietve közeledett hozzájuk. Az egyik Sándor volt.

- Látták? - kérdezte.

- Óh, láttuk!

- Mi már tudjuk, hogy hová vitték.

- Hová?

- Pestre. Az Ujépiletbe.

- Istenem! - sóhajtott Mariska.

Az Ujépiletből nem szabadult még ki senkisé. Onnan csak két út vezetett ki: az egyik az örökös börtönbe, a másik a vesztőhelyre.

A másik férfi lassan odament hozzájuk. A leányok akkor ismerték meg. Hiszen ez az a börtönőr, aki bevezette őket! A ruhája legalább ugyanaz. Zsófi megkérdezte Sándortól.

- Sándor! Ki ez az idegen?

- Idegen? Persze, még nem is ismerik. Ez Kulacs bácsi. A mi kedves jó Kulacs bácsink.

Az idegen lehajtotta a köpönyege gallérját s mintha köszönni akarna, levette a sapkáját. Zsófi az arcára tekintett s akkor hangosan nagyot sikoltott.

- Atyám! Édes jó atyám!

Az idegen kitárta a karját.

- Zsófi! Édes egyetlen leányom!

Oly megható volt ez a találkozás, oly váratlan! Mariska egy pillanatra szinte elfeledte a saját maga szenvedését is. Kulacs, a jó Kulacs bácsi a Zsófi apja! Csak azt látta, hogy a szegény, önfeláldozó leány, ime, föltalálta az apját, akiről esztendő óta hírt sem hallott. Csodálatos! Hogy éppen az ő élete útját sodorta így össze a sors az ő bajukkal, szenvedésükkel.

- Hogyan, Kulacs bácsi? Hát akkor...

Kulacs bácsi tért először magához.

- Ugy-e, ugy-e, a gondviselő Isten nem hagy el? Nem. Megsegít ezután is. Majd az úton ki-beszélhetjük magunkat. Csakhogy találkozhattunk! Óh! még sokat kell tennünk! Az ezredest Pestre viszik. Ott nehezebb lesz segíteni, de megpróbáljuk. Előre, gyermekeim! Isten nevében!

A csónak még ott várta őket a parton. Egy óra alatt leértek az izsai halásztanyához. Sándor befogta a lovakat. Azután kezébe vette a gyeplőt. Mellette Kulacs bácsi ült, a bakon, a leányok meg a hátulsó ülésen. Mikor megindultak, a halászok halkán utánok sóhajtottak:

- Isten vezéreljen benneteket!

## VII. A hadbíró.

Atanaszkovics Miklós, vagyis Kulacs bácsi, a Bocskay-huszárok derék markotányosa, érdekes alak volt. Testvére volt Atanaszkovics Demeternek, annak a rác korcsmárosnak, akinél Mariska, mikor Zomborból menekült, csaknem a rabló szerviánusok kezébe esett. Együtt örökölték az utszéli korcsmát, meg néhány holdnyi kis gazdaságot s miután mindez jó jövedelmet hajtott, az apjuk halála után is közösen folytatták a korcsmát s a gazdálkodást. Csakhogy nem közös, nem egyforma sikerrel. Miklós nagyon jólelkű ember volt, az öccse, Demeter, pedig annál rosszabb, kapzsi, irigy és önző. Nem házasodott meg, minden erejét csak pénzgyűjtésre fordította. Ellenben Miklós a házáséletében nagyon boldog volt, csak az keserítette el, hogy a felesége szüntelenül betegeskedett. Minden pénzét annak a gyógyítására s egyetlen kis leánya nevelésére, tanítására fordította. Így történt aztán, hogy a vagyontól őt illető része lassanként a Demeter kapzsi kezére került. Mikor a Miklós feleségét eltemették, ez a csapás az utolsó romját is fölemésztette apai örökségének. A korcsma már egészen a Demeteré volt, a földből pedig mindössze három hold maradt meg Miklósnak. Azonfelül pedig Miklós szintiszta magyar érzésű ember volt, jó hazafi, aki rajongással csüggött a magyar szabadság eszméjén, Demeter persze ellenkezőleg, éppen a rácokkal tartott.

Mindezek aztán arra készítették a Miklós elkeseredett szívét, hogy egyetlen leányát, Zsófikát, az öccsére bízva, kis pénzecskejével elhagyta a bácskai korcsmát s új keresetforrás után látott. Így került aztán markotányosnak a Bocskay-ezredbe, ahol Kürthy ezredesnek nagyon megtetszett fürgeségéért, lelkes magyar hazafiságáért. Szép pénzt is keresett Kulacs Miklós, akit csak így hívtak a huszárok. De az volt a baj, hogy a szabadságharc leverése után az a szép pénz is mind hiábavaló lett, annál az egyszerű oknál fogva, mert Kossuth-bankó volt valamennyi. Azt pedig nem volt jó mutogatni. Miklós visszatért az ősi korcsmába, az apai házba. Üresen találta azt. Bérló volt benne. Attól tudta meg, hogy Demeter elköltözött Komáromba, ahol a katonai parancsnokság börtön-mesterré tette, az érdemeinél fogva. Szép kis érdemek lehettek azok! Miklós utána! Alighogy rátalált Demeterre, összetalálkozott Szungyi Sándorral, éppen, mikor az ezredessel Nagyváradról haza, Koltha felé igyekezett. A Kulacs bácsi jó szíve, persze, tüstént fölbuzdult az ezredes iránt való hálától. Az utolsó három hold földjét adta oda Atanaszkovics Demeternek, amiért ez megtette, hogy Mariskáék még egyszer láthassák az ezredest. Könnyű volt ez. Miklós éppen olyan természetű volt, mint az öccse: Demeter, senki észre sem vette, mikor bevezette őket a várba. Demetertől csikarta ki azt a hírt is, hogy az ezredest Pestre viszik.

Mindezt azalatt, míg Pestre értek, hosszasan elmondta Kulacs bácsi, vagyis Atanaszkovics Miklós. A leányok csüggedt szívét szinte fölvillanyozta az öreg törhetetlen bizodalma, amelyet fáradozásai sikere iránt táplált. Mert Atanaszkovics Miklós szentül meg volt róla győződve, hogy az ezredes kiszabadul, előbb vagy utóbb. Még tréfásan is fogta föl az öreg a dolgot.

- Úgy bizony, kisasszonyom! Dupla esküvő lesz azon a napon. Sándor Zsófikával, Mariska kisasszony meg az ezredes úrral. Akkor járom én majd vígan a kállai kettőt!

Zsófika nagyot nevetett.

- Nancsi kisasszony! No, az szép lesz! A Nancsi kisasszony talán még táncközben is elalszik majd.

Pesten aztán alaposan megcsappant a Kulacs bácsi bizodalma is. Az Ujépületből, ahol az ezredes fogva volt, minden nap új meg új tragédia híre szivárgott ki. Főbelövés, akasztás napirenden volt. A szabadságharc leverése után a vérszomjas Haynau kormányozta Magyarországot,

az a rettenetes osztrák generális, aki sorra akasztatta a legvitézebb magyar hősöket. Azelőtt Olaszországban, Bresciában hadakozott s ott is világhírűvé lett az eszeveszett kegyetlensége miatt. S Atanaszkovics Miklós napokig még be sem tudott jutni a haditörvényszék irodájába. Nap-nap mellett az után jártak pedig. Akadtak néha ott is egy-egy emberséges emberre, aki megszánta őket. A gyászruhás menyasszony bájos, szomorú alakja, könnyben úszó nagy fekete szeme s bánatos arca láttára meglágyult némelyik emberi szív. Jóakarattal figyelmeztették, hogy ne sürgesse az ezredes ügyét; minél később veszik elő, annál jobb rája nézve. Időt nyer, s az alatt megcsillapodik a mindenható Haynau dühe. Most még kérlelhetetlen a fenevad örült bosszúvágya.

Egy reggel Atanaszkovics Miklós, hívjuk csak Kulacs bácsinak, nagyon komoly arccal nyitott be a leányokhoz.

- Fontos hírt hozok, - szólt. - Az ezredes ügyét elővették. Ma, vagy holnap fogja tárgyalni a haditörvényszék. A hadbíró neve: Neuwald Willibald, császári őrnagy.

Az első szavaknál Mariska elsápadt az ijedtségtől, az utolsónál megkönnyebbülve lélezett föl.

- Hála Istennek! - sóhajtotta.

A többiek csodálkozva néztek rája.

- Micsoda örülni való van azon?

- Hiszen Neuwald Willibald régi ismerősöm. Istvánnak legjobb barátja, együtt szolgáltak a János-dragonosoknál. Még akkor főhadnagyk voltak mind a ketten.

Persze, többet nem mondhatott el... Zsófikák ugyan nem nagyon bíztak ebben a barátságban. Kulacs bácsi legkevésbé. De azért nem akarták Mariskát elkedvetleníteni s úgy tettek, mintha ők is bíznának a Neuwald Willibald baráti érzelmeiben. Mariskának föl kell őt keresnie, mindenáron. Ez volt az öreg Kulacs véleménye. A hadbíró a fő a haditörvényszéken. Ő adja elő a vádat, sőt a védelmet is. Ő tesz javaslatot, mi legyen a büntetés, vagy hogy fölmentsék-e a vádlottat. A haditörvényszék rendszerint úgy ítél, ahogy a hadbíró kívánja, javasolja.

Mariska sietett az Ujépiületbe, Zsófi ment vele egyedül. A hadbíró előszobája tele volt várakozóval, hozzájuk hasonló szerencsétlenekkel. Azok is bizonyosan mind a testvér, az apa, a rokon megmentésére zarándokoltak ide. Mennyi reménykedés, aggodalom, mennyi kétség, mennyi szenvedés itt, ebben az egyetlen zugban!

Beküldte a szolgálával a névjegyet a hadbírónak.

A szolga nemsokára kijött.

- Méltóztassék, - szólt. - Az őrnagy úr várja.

- Ah, ez jó jel! - gondolták a leányok. - Mindjárt elfogadja! - S Mariska bement. Egyedül.

Amint az ajtót bezárta, Willibald sietett elébe. Nem a régi vidám, kedves fiú, nem a kitűnő táncos. Ah, nem! Egy komor, hallgatag ember. Mariska a régi nyájassággal közeledett feléje s kezet nyújtott neki.

- Látja, Willibald! Ki hitte volna ezt valaha, akkor!...

A hadbíró a szeme közé nézett.

- Én, - szólt hidegen.

- Ön? Hogyan? Az Istenért, miért?

Willibald széket tolt a leány elébe. Mariska leült.

- Én tudtam előre, - ismételte Willibald komolyan. - Sőt akartam is. Igen, akartam, óhajtottam, vártam ezt a találkozást. Itt. A Kürthy István ügyében jött, ugy-e?

- Igen.

- A sorsa a kezemben van. Az én kezemben! Ah! másfél év óta vártam erre a pillanatra!

- Ön? A legjobb barátja?

- Én. A legjobb barátja. Aki halálos ellenségévé lettem abban a pillanatban, mikor ön kettőnk közül őt választotta...

Mariska kétségbeesetten nézett rá.

- De hiszen... ez lehetetlen... Hiszen...

- Kérem, Mariska, ne szóljon. Ezt mi, férfiak jobban értjük. Mindent meg lehet bocsátani, csak azt nem, hogy akit szeretünk, a másé... Tudjon meg mindent. Akarom, hogy megtudja. Én voltam az, aki a Kürthy István őrnaggyá, majd ezredessé történt gyors előléptetését sürgettem. Azt akartam, hogy minél jobban összeforrjon a magyar szabadságharc ügyével, aminek a sikerében én sohasem bíztam. Az emberem mindig a közelükben volt: Prikoszits Miska. A szerb lázadók az én embereim voltak. Azt akartam, hogy elrabolják önt. Ez az egy nem sikerült. De minden lépésükről értesülve voltam. Én segítettem elő, hogy az öreg Kürthy komáromi menedéklevelet szerezhessen a fiának. Persze, ő nem is sejtette, hogy ez lesz a veszte. Én fogattam el Kürthy Komáromban s én hoztattam ide...

Mariska alig tudott szólni.

- Borzasztó, borzasztó, amit beszél! Miért tette ezt?

A hadbíró könyörtelen hangon folytatta, mintha nem is hallaná a kérdést.

- Most a kezemben a sorsa. Ön meg akarja menteni. Egy szavába kerül. Ime, itt van az asztalom az ítélet. Halálra szól. Kötélhalálra.

Mariska a szívéhez kapott.

- Nem, nem, - fuldokolta, - az lehetetlen!

- Egyedül öntől függ...

- Tőlem? Hogyan? Oh, mondja, mondja, az Istenért! Odaadom minden vagyonomat...

Neuwald fanyarul mosolygott.

- Kinek kellene az ön vagyona?

- De hát mivel, hogyan mentsem meg akkor?

Willibald megfogta a kezét.

- Mondjon le az ezredesről... Legyen az én feleségem... Ezért tettem mindent, amit tettem.

Mariska fölugrott. Utálattal taszította el magától a férfi kezét. S a szívéből izzó gyűlölet, a méltatlanság szilaj fölháborodása tört elő.

- Soha! soha! - kiáltotta. - És nekem meri ezt ajánlani? Ön? Oh, milyen alávaló! Hogy megszegjem az eskümet? Hogy megtagadjam a szívemet s a hűséget, melynek zálogát másfél év óta hordom az ujjamon? Hogy most hagyjam el. S megmentsem ilyen áron? Oh!

Fuldokló zokogásba tört ki. Az arcát a zsebkendőjébe temette s könnyei megeredtek. Olyan szép volt! Oly magasztos, oly nemes, fájdalmának, keserűségének, méltatlankodásának igazságában! De a férfinak a szívét meg nem indította.

- Gondolja meg. Még van idő!... - sürgette.

Mariska nem is felelt rá. Érezte, hogy megful ettől a levegőtől, ami ennek az embernek a lélekzetével van fertőzve. Csak ki, ki innen! Támolyogva, ingatag lépésekkel sietett az ajtóhoz s reszkető kézzel szakította azt föl. Zsófiika ijedten futott elébe.

- Kisasszony! Élet vagy halál?

- Oh, csak gyerünk, gyerünk innen, - suttogott a leány. - Csak el innen, erről az átkozott helyről!

És megragadta a Zsófiika kezét s szinte futva vonszolta magával, le a lépcsőkön, ki a borzasztó épületből. Sötét kétségbeeséssel halálra sebzett szívében.

Neuwald Willibald izzó szemekkel nézett utána. Szép férfias arcát egészen eltorzította a gyűlölet és bosszúvágy nemtelen érzése, mely szívét betöltötte. Az ajka rángatózott s úgy bámult mereven az ajtóra, melyen Mariska eltávozott. Majd hirtelen hátrafordult. A szomszéd szoba ajtaja kinyílt s egy tisztas arcú ősz férfi lépett a hadbíró szobájába. Willibald meglepődve sietett elébe s ölelésre tárta a karját.

- Atyám! édes atyám! Milyen öröm! Mit csinál itt?

Az öreg úr szigorú szemmel mérte végig.

- A császár kinevezett komáromi megyefőnököknek s azért jöttem föl, hogy a főhadparancsnokságtól átvegyem a politikai utasításokat. Erről ráérünk beszélni. Hanem hallottam véletlenül mindent. Szerencsére jókor. Mit tettél?

- Én? semmit.

- Tudod, hogy becstelenség, amit művelsz? Ilyen áron akarsz te boldogsághoz jutni? Azt hiszed, hogy volna rajta Isten áldása? Olyan boldogságon, aminek gyilkosság az ára?

- Atyám!

- Hallgass! Örülj, hogy a sors így intézte s módot nyújt nekem, hogy megakadályozzam gyalázatos tettettedet. Hogy legalább ne folytathasd tovább alávaló munkádat, ezeknek a derék és nemeslelkű embereknek a megrontására, tönkretételére.

- Akik tönkretették, megrontották az én boldogságomat.

Az öreg ember megcsóválta szép ősz fejét.

- A boldogság; a jó lelkiismeret, - szólt komolyan. - A többi a szerencse dolga s az Isten kezében van. Becsületes ember sohasem akar boldog lenni a más boldogtalansága árán. Willibald! Tőlem nem tanulhattad azt a gonoszságot, amit cselekszel. S anyád emlékére, az én becsületben megöszült fejemre kérlek, parancsolom, hagyj föl ezzel az erőszakos gyűlölködéssel, amivel úgysem érhetsz célt. Hiszen láthattad: azt a leányt, nemes hűségében meg nem tántorítod. Aztán... nem gondolsz az Istenre, aki mindent tud, mindent lát? Akinek a kezét már is érzem. Most már tudom, hogy a te bűnödért!

Willibald kérdően nézett atyjára. Utolsó, titokzatos szavait nem értette.

- Mi? Micsoda? - dadogta.

- Mielőtt Bécsből elindultam volna, éppen aznap vettem az értesítést, hogy egyetlen testvéred, Ottó, eltűnt. Nyoma veszett. Az ezredével gyalogolt Nyitráról Budapest felé s a hosszú úton elfáradt. Leült pihenni az árokpartra. Többet nem látták. Óh! Rettenetes! Az én szeretett, kedves, kisebbik fiam! Bizonyosan orgyilkos kezek áldozata lett.

Willibald megrendült. Szívében, melynek érzéseit a Mariska iránt való szerelem s a Kürthy ellen való gyűlölet és bosszu annyira megzavarta, életre ébredt a testvéri szeretet. Megindította a szép, életvidor, szőkehajú fiúra, az egyetlen testvérré való emlékezés. A csapás, mely így váratlanul sújtott le rá, oly nagy volt, hogy gondolatait összekúsálta. Hátratett kézzel izgatottan föl s alá járt a szobában. Néha érthetetlen szavakat mormogott s az arcán mély tusakodás nyomai látszottak. Az apa megfogta a kezét s komolyan nézett a szeme közé.

- Látod. Isten nem késik. Vértó szívvel figyelmeztetek, kérlek, kényszerítelek még egyszer: térj vissza arról a gonosz útról! Az egyik fiamat már elvesztettem. Azt akarod, hogy téged is elveszítsek?...

Magára hagyta Willibaldot. Fájdalomtól marcangolt öreg szívében haraggal távozott, de otthagyta a fiánál a lelkiismeret mardosó tépelődését.

## VIII. Az ítélet.

A haditörvényszék összeült. Külön terem volt erre a célra berendezve az Ujépületben. Azaz, csak ott hívták azt teremnek, mert voltaképpen alacsony, szűk szoba volt, egyetlen, vasrostélyos ablakkal. Minek is lett volna nagyobb? A haditörvényszék tárgyalására nem bocsátottak be úgysem senkit sem. A szobába elég, hogyha a törvényszék tagjai elférnek, azokon kívül nincsen ott helye senkinek sem, csak annak, aki fölött ítéletet mondanak. Még a profosz, a börtönmester is az ajtóban ácsorog, némán, mereven. Az várja egyedül, hogy az ítélet után elkisérhesse a vádlottat, vagy a börtönbe, vagy a siralomházba.

Az asztalfőn egy őrnagy ül: az elnök. Mellette Neuwald Willibald őrnagy, pléhgalléros katonaruhában, előtte sovány iratcsomó. Abba vannak összegyűjtve a Kürthy István ellen szóló súlyos vádak. Azután szép sorrendben két százados, két főhadnagy, két hadnagy, két alhadnagy. Ennyiből áll a haditörvényszék. Hogyha a legénységbeli vagy altiszti sorban lévő katona fölött ítélkeznek, akkor még két közlegényt is beparancsolnak a törvényszékbe. Persze, azok sokat értenek a büntetőjoghoz.

Az elnök int a profosznak.

- Vezesse elő Kürthy Istvánt.

Néhány perc múlva belép az ezredes. Szép barna arca kissé meghalványodott a kéthónapi fogságban. De a szeme, nagy két fekete szeme bátran és nyíltan néz bíráira. Körültekint azok során és meglátja Neuwald Willibaldot. Megismeri. Önkénytelenül is elmosolyodik. Ah! Hiszen ez a szabadulás reménysége! A régi, önfeláldozó, hű barát, akinek a kezében van az ügye. Az bizonyosan úgy fogja azt megismertetni a bírakkal, ahogy a vádlottra nézve legkedvezőbb! Szinte hálásan nézett Willibaldra, hogy legalább egy pillantással előre is megköszönje neki ezt a végtelen barátságot. Mert bizonyos volt benne, hogy maga Willibald azért vállalkozott erre a hivatalra, hogy neki segítségére lehessen. De meleg, mosolygó pillantására a hadbíró hideg, szűrő tekintettel felel s az ezredes megzavarodik. Kétkedve töprenkedik rajta. Mi az? Willibald úgy néz rája, mint valami idegenre. Mintha csakugyan bűnös volna. Lehetséges-e, hogy a sors forgandósága így megváltoztassa az érzelmeket? Hogy alig másfél esztendő így kitörüljön valakinek a szívéből minden barátságot, szeretetet ragaszkodást, a vidám ifjúkor annyi kedves emlékét? Hihetetlen! S míg tétován nézett köröskörül és kereste a módot, hogy újabb pillantást váltson a régi jóbaráttal, a hadbíró rideg, fagyos hangja megütötte a fülét.

- Neve?

Az ezredes dacosan vetette föl a fejét. Óh! Ez a hang megértetett vele mindent. Megértette belőle, hogy szó sincs itt a barátságról, sőt még az emberségről sem. Ez nem a jó barát biztató, hanem a diadalmas ellenség gőgös hangja. S arra csak hasonló hangon lehet felelni.

Erőszakolt, kemény, hidegen önérzetes hangja megcsendült, mint a harang. Nem reszketett. A megindulásnak, az érzelemnek egyetlen hangja sem volt abban.

- Nevem: fajkürthi Kürthy István.

A hadbíró ugyanazon a száraz hangon folytatta a kérdést.

- Kora és állapota?

- Harmincéves vagyok. Nőtlen.

Hivatalos nyelven ez annyit teszen, hogy legényember. Hogy vőlegény, azt szándékosan hallgatta el az ezredes. Ezekre nem tartozik az, csak a saját szívére. A hadbíró az iratcsomagban olvasgatott.

- Ön főhadnagyi rangot viselt a János-dragonos ezredben. Tehát császári főhadnagya?

- Én ezredes vagyok a Bocskay-huszárezredben; tehát magyar királyi honvédszászlóalj ezredes.

- Az nem számít. A hadseregben csak a császár adhat rangot.

- Engem ő felsége ötödik Ferdinánd király nevezett ki előbb az első számú honvédszászlóalj őrnagyává, majd a Bocskay-huszárezred ezredesévé.

A hadbíró úgy tett, mintha nem is hallaná.

- Ön hűtlenül elhagyta a zászlóját, amelyikre fölesküdt. Harcolt a saját ezrede: a János-dragonos ezred ellen is. A lázadókkal tartott.

- Sohasem hagytam el a zászlót, amelyre királyom parancsából fölesküdt. S harcoltam mindenki ellen, aki a magyar haza ellen támadt. Azokkal tartottam, akik az alkotmányt, a magyar szabadságot és a magyar hazát védték. Kötelességem szerint.

- A fegyvert Nagyváradon tette le, augusztus tizedikén, a temesvári ütközet után. S akkor sem a császári osztrák hadsereg, hanem az orosz segítőcsapatok előtt.

- Az utolsó haditanácsban így határozták el.

- Miért?

- A haditanács véleménye s az enyém is az volt, hogy minket az osztrák hadsereg sohasem vert meg, tehát nincs rá okunk, hogy előtte tegyük le a fegyvert.

A hadbíró sietve forgatta tovább az iratcsomagot.

- Most következik a legkeményebb vád. Önnek, mint katonának tudnia kell, hogy a fegyverletétel után a katonának nem szabad tovább harcolnia. Aki ezt teszi, az elvesztette ahhoz való jogát, hogy katonának tekintsék s úgy szoktak vele bánni, mintha közönséges bűntévő volna.

- Én a fegyverletétel után nem harcoltam.

A hadbíró letette az asztalra az iratcsomagot s egy darab papirost kivett belőle. Aztán gúnyos, kárörvendő arccal nézett az ezredesre s fölmutatta neki a kezében tartott papirlapot.

- Ez a papiros mást bizonyít. Komáromi menedéklevél ez. Az ön nevére van kiállítva. Ilyet csak azok kaphattak, akik a komáromi vár védőseregéhez, a Klapka tábornok hadtestéhez tartoztak, tehát azok, akik a vár feladásáig, október harmadikáig harcoltak. Tehát ön is harcolt, holott a fegyvert már augusztus tizedikén letette Nagyváradon.

Az ezredes elhalványodott. Érezte, hogy kelepcebe került, hogy tört vetettek neki. Ha azt állítja, hogy csakugyan harcolt a fegyverletétel után, ezzel egyrészt nem mond igazat, másrészt pedig a legsúlyosabb vádat s a saját halálos ítéletét erősíti meg. Ha pedig elmondja a valóságot, hogy édesapjától kapta a menedéklevelet, akkor az ősz apát is magával rántja, sodorja a bajba s meghazudtolja a nemes aggot, akit az atyai szeretet készített bizonyára erre a cselekedetre, amihez különben, tudta az ezredes nagyon jól, sokan folyamodtak akkor, az üldözés, a bosszu zürzavaros napjaiban.

Összeszorította az ajkát és - hallgatott.

- Nos, - sürgette a hadbíró, - mit felel arra a vádra?

Az ezredes a Willibald szeme közé nézett s rideg, határozott hangon csak annyit mondott:

- Semmit sem.

- Figyelmeztetem, - szólt közbe az elnöklő őrnagy, - hogy makacs hallgatásával csak súlyosabbá teszi helyzetét.

Az ezredes közömbösen vállat vont.

- Ártatlan vagyok. Amit tettem, kötelességből, a hazáért tettem, meggyőződésem szerint. Egyebet nem mondhatok.

Neuwald Willibald gúnyosan mosolyogva nézett rá.

- Sokan mondták már ezt, mégis az árokba kerültek.

Arra célzott ezzel, hogy azokat, akiket kivégeztek, a temető félreeső helyén, rendszerint az árokba temették el. Megértette Kürthy István. Büszkén vetette föl a fejét a durva támadásra. Szép arcáról tiszta, nyugodt lelkiismerete sugárzott le.

- Ott is édes az örök álmom, - szólt, - annak, aki a hazáért hal meg. Mert az az árok is magyar föld.

Az őrnagy intett a porkolábnak, s ez az ezredes háta mögé állott. A tárgyalásnak vége. A többi a haditörvényszék dolga s annak a tanácskozásait nem kötik a vádlott orrára. Majd megtudja az eredményt akkor, mikor az ítéletet kihirdetik. Az ezredest visszavitték a börtönébe. Egyenes, merev, katonás léptekkel haladt el a hadbírótság előtt. A viharból, ami a lelkében dúlt, nem látszott semmi.

Mikor az ajtó bezárult mögötte, a haditörvényszék megkezdte a tanácskozást. Óh! nagyon rövid volt az. A hadbíró fölolvasta, úgy, mint a tárgyalás folyamán, pontonként a vádat s azután előterjesztette az indítványát. Készen volt jó előre, az is. Kürthy István főhadnagy bűnös a felséges uralkodóház ellen elkövetett árulásban és esküszegésben, amiért halálra ítéendő. Kötélhalálra...

Az irgalmatlan szavakat kínos, nyomasztó csönd követte. Egy pillanatra mindenki megrettent. Mintha a halál fagyos szárnyai suhantak volna meg a teremben. De csak egy pillanatra. A következő percben az elnök intett s arra az asztal végén ülő két alhadnagy fölállott. A szavazást azok kezdik s utánok rang szerint sorban a többiek. Az egyik szavazó halk, reszkető hangon ejtette ki a szörnyű szót:

- Halál...

A többiek utána. Szinte siettek. Túl akartak rajta esni minél hamarább. És egymás után hangzott föl: halál... halál... Valamennyien arra szavaztak. Mint a gépek, amelyeknek a mutatója erre az egyetlen szóra van igazítva. Hamarosan végeztek. S azután már csak az ítéletet kellett leírni, rövid, katonás mondatokkal, aláírva az elnök és a hadbíró neve.

De még azzal sincs vége. Az ítéletet végrehajtás előtt a főhadparancsnoknak kell bemutatni s csak ha az megerősíti, akkor érvényes. Az ilyen ítéletekkel maga a hadbíró naponként személyesen szokott fölsétálni a mindenható Haynauhoz. A vérszomjas örült a gróf Károlyi palotájában lakott, az Ujépulettől jó egy fertály óra járásnyira.

Neuwald Willibald a hóna alá csapta az iratsomagot s elindult, rögtön a tárgyalás után. Az ügy sürgős. A halál nem várakozik. Ha az ítéletet helybenhagyják, akkor másnap reggel végre kell azt hajtani. Lehorgasztott fejjel haladt a csendes utcákon, gondolatokba merülve. Bosszúvágya, ime, tehát ki van elégítve. A szerencsés vetélytárs a szégyenletes halál előtt áll. Mert semmi kétség: a főhadparancsnok helybenhagyja az ítéletet. S holnap ilyenkor már... Meglepődve fordult hátra. Mintha valaki a nevéen szólította volna. Mintha a fülébe csendült volna:

Willibald, Willibald! De nem látott egy ismerős arcot sem s tovább haladt. Különös érzések ostromolták. Nem örült a győzelmének. Sőt akaratlanul lassította a lépteit, hogy tovább tartson, míg odaér a rettenetes, a hiénaszívű nagy úr elébe, akinek a tollvonásától függ annak az embernek az élete, a halála, a boldogsága... A boldogság. A boldogság: a jó lelkiismeret, - mondotta atyja, a tisztos öreg Neuwald. Willibald nem tudta ennek az atyai intésnek a hangját kiűzni a szívéből. Máskor is vitt már ilyen halálos ítéletet megerősítés végett, de ezt... ezt az érzést sohasem érezte, amit most. Kielégített lángoló bosszúvágya lassanként kialudt s a helyén valami keserű önvád maradt. Mintha ennek az embernek, akit a barátság álarca alatt a bitófaig üldözött, ő volna a gyilkosa... Már visszafordult volna szívesen, de éppen a kapu elébe ért. Késő! Tántorogva ment föl az emeletre. A Haynau előszobájában fiatal tiszt ült egy íróasztal mellett; a főhadparancsnok segédtisztje. Köszöntek egymásnak. Régi ismerősök voltak.

- Kívánja, hogy bejelentsem? - kérdezte Willibaldtól.

- Igen. Kérem.

A segédtiszt benyitott. Willibald egyedül maradt. Sötét gondolatai borzasztó erővel rohanták meg. Ime, az utolsó perc... Még egy pár pillanat és... vége, mindennek. S valami ellenállhatatlan indulattól sarkalva, ebben az utolsó pillanatban hirtelen odalépett a segédtiszt íróasztalához, reszkető, ideges kapkodással kibontotta az iratcsomagot, kivette az ítéletet és akkor biztos, egyenes vonásokkal odaírta a halálos ítélet alá:

- Az elítélt számára kegyelmet kér: Neuwald őrnagy hadbíró...

\*

Mariska félájultan érkezett a szállására. Napokig beszélni sem tudott. A Zsófia minden biztatása, bátorítása kárbaveszett. Óh, érezte, hogy az a gyűlölet, ami a vőlegényét üldözi, kérlelhetetlen. A gyásztól, a fájdalomtól, a nemeslelkű ezredes borzasztó sorsától való rettegetésben végképpen kimerült. Ha nyílt az ajtó, már megijedt: hátha a gyász hírt hozzák? Ha órákig nem kapott értesítést, akkor meg kínos sejtelmek vettek erőt rajta: tán most mondják ki a végzetes ítéletet, tán éppen most hajtják végre...

Szörnyű napok voltak! Hát még a hosszú, álmatlan éjszakák! Minden nap új meg új hírt hozta a rettenetes Haynau kegyetlenkedéseinek. Ez a borzasztó alak, akinek a szívét meg nem indította semmi sem, kérlelhetetlen volt. A legjobb hazafiak, a becsület, hazaszeretet és hősiesség nagy bajnokai, egymásután véreztek el. Azt a ritka kegyelmet, hogy a bitófa helyett golyó által haljon meg, csak kivételes esetben alkalmazta Haynau. Az meg éppen csodaszámba ment, hogyha tizenöt-húsz évi várfogságra változtatta a halálos ítéletet. S a leányok mégsem csüggedtek. A Willibaldal való találkozás után is összeszedte Mariska minden lelki erejét. Fölkeresett mindenkit, akitől csak remélhette, hogy az ezredes érdekében szót emelhet.

Nyolc napig tartott ez a kínos bizonytalanság. Valóságos kálváriajárás volt az. Egyik nagy úrtól a másikhoz, befolyást, támogatást, kegyelmet könyörögni. Mennyi részvétlen archoz kellett hízelkedő, kérő, nyájjas szóval folyamodnia! S milyen hidegséggel utasították el, mindenütt!

A nyolcadik napon az öreg Kulacs korán reggel nyitott be Sándorral együtt a leányokhoz. A két férfi arca még csüggedtebb, még szomorúbb volt, mint ennek előtte. Mariska rosszat sejtett.

- Ugy-e, rossz hírt hoznak?

- Rosszat is, jót is.

- Hogyhogy? Elítélték?

- El. Halálra. De kegyelemből a büntetést tizennyolc évi várfogságra változtatták.

Mariska összecsapta a kezét. Az első pillanatban nem tudta: sírjon-e vagy nevéssen. Az öröm és a fájdalom tusára kelt a lelkében.

- Tizennyolc év! Tizennyolc tavasz, tizennyolc tél! Az élet legszebb korában, elevenen eltemetve lenni! Borzasztó!

Az öreg Kulacs gyöngéden megfogta a kezét.

- De él! De meg van mentve, kisasszony. Ma reggel el is vitték Josefstadtba. A kegyelmet Neuwald Willibald, a hadbíró maga kérte az ezredes számára.

Mariska az égre emelte könnyes szemeit.

- Óh! - sóhajtotta, - van hát lelkiismeret! Mert van Isten!

## IX. A megyefőnök.

A leigázott nemzet megdermedt. A magyar rónákon és bérceken elhallgatott a tilinkó, a dal. A fonóházak nótás kedve elnémult. Nem volt szabad még dalolni sem. Nem maradt meg más, csak a sírás... A hősök hazája özvegyek és árvák szomorú hazájává lett.

Kolthán is. A Mariska csüggeteg szíve akkor is a mások bánatára gondolt. Láta a Sándor és a Zsófi szerelmét, és sajnálta a hűséges jó lelkeket. Télen, mikor estéknél elemlegették a távollevő szegény fogolyt, néha szeliden, biztatón szólt Zsófikának:

- Legalább ti legyetek boldogok, ha mi nem lehetünk.

- Hogyan?

- Esküdjetek meg, Zsófi. Megérdemlitek a boldogságot.

Sándor sietett tiltakozni.

- Fáj, hogy említi, kisasszony.

- Miért?

- Mert nem tudnék addig boldog lenni, míg az ezredesemet boldogtalannak tudom. Ha ő várhat, várhatunk mi is. Ugy-e Zsófi?

Zsófi helybenhagyólag bólintott. Még szomorúan mosolygott is hozzá.

- Óh, igen. A kettős lakodalmat nem engedjük el!

Mariska felsóhajtott.

- Mikor lesz az! Talán soha!

Évek jöttek, évek mentek, siváran, egyhangúan. S beköszöntött az ötödik tavasz is a kolthai nyájas udvarház szomorú lakóihoz. A gyász és reménység ötödik tavasza. De nem hozott az sem semmi újat. Már szinte belefásultak a vigasztalan fájdalomba, mely lelküket elborította. A lányok gépiesen végezték a szokásos napi teendőket, a kézimunkákat, a kert és a konyha gondúzó, hétköznapi, apró-cseprő foglalkozását. Sándor egész nap künn volt a mezőkön, szántatott, vettetett, boronáltatott. Néha mikor a tavasz melegebb napokat hozott, verőfényes reggelként az öreg Kürthy Bálint is kikocsizott hozzá, megnézni, hogy folyik a munka. A tavaszi rendről volt az öreg úrnak egy tréfás életszabálya, azt szokta hajtogani: Áss, vés, vess, mess, nyess; kertbe, mezőre siess. Régi módi vers, a neve: pentameter. Az öreg Kürthy Bálint azt pattogta s az ujjaival mutogatta a verslábakat és aztán ment ki ásni, vetni, metszni, nyessni a kertbe, a mezőre. Ott van az igazi boldogság. Csak a falusi ember tudja igazán: mi az. Isten napjának szelid ragyogását, áldásainak teremő erejét, a madarak dalában zengő imádságot ő érzi legjobban.

Szép tavaszi reggelen történt, hogy a lányok kettecskén üldögéltek az ebédlőben. Bálint úr künn járt a mezőn, Sándorral. A lányok a kertre nyíló ablakok mellett ültek, amelyeken át a kert tavaszi, enyhe, illatos lehellete áradt feléjük. Zsófi az egyik ablaknál, Mariska a másikonál. Mind a ketten elmélyedtek a kézimunkában, vagy talán gondolataikban, amelyek szanaszét röpködtek, a sivár jelenből, keresve a jövő kedves reményeit. Már vagy egy óra óta meg sem szólalt egyik sem.

Az utcáról kocsizörgés hallatszott, de arra nem is ügyeltek. Így tavaszi munka idején megszokott zaj az faluhelyen. De aztán nemsokára a szobaleány nyitott be a szobába. Nem szólt semmit sem, csak odament Mariskához s egy névjegyet adott át neki. Mariska közömbösen olvasta el, mint akit úgyszemint érdekel már ez sem, talán semmi sem.

- Vinzenz Neuwald von Neuwald, K. K. Komitatsvorstand, Komorn. - Neuwaldi Neuwald Vince, császári királyi megyefőnök, Komáromban.

Úgy hívták akkor a főispánt. A legelső embert a vármegyében.

Mariska megdöbbsent. Nem a látogató magas rangjától, hanem a nevétől. A Neuwald név eszébe juttatta a múltat... Az újépületbeli rettenetes találkozást. Alig bírta eltitkolni a nagy zivatart, ami a lelkét fölzaklatta. Megint, mindig csak ez a gyűlöletes név. Vajjon mit hoz majd ez is? Milyen csapást? Remegve intett a szobaleánynak.

- Bocsásd be azt az urat.

Már mi ismerjük Vinzenz Neuwald von Neuwaldot, a Komitatsvorstandot. Azóta még jobban megöregedett, megöszült. Csak a tartása maradt egyenes, katonás mostanáig is. A haja hófehér, az arca barázdás. Sima, fekete szalonruhában jött, vasalt cilinderkalapját gavalléros előkelőséggel a kezében tartotta. S meghajlott a két leány előtt.

- Greguss kisasszonyt keresem.

- Én vagyok, uram. Mit parancsol?

- Nem parancsolni, kérni jöttem.

- Hiszen az mindegy, ilyen nagy úrtól. Tessék helyet foglalni.

Az idegen komoly, szomorú ősz fejével, szép és rokonszenves embernek látszott. S a Mariska lelkében kissé eloszlatta azt a félelmet, amit önkénytelenül is érzett gyűlöletes neve hallatára.

A hangjában, a beszédében sem volt semmi sem az ellenség diadalmas gögjéből.

- Nem akarok hosszadalmas lenni, - szólt, - kegyed bizonyosan hallotta már úgyis, hogy a fölséges császári pár, esküvője után körutat tesz Magyarországon. Az eddigi megállapodások szerint hajón jönnek Bécsből és legelőször Komáromban szállnak partra. Ott lép magyar földre a császár tündérszép, ifjú hitvese: Erzsébet császárné...

Mariska bólintott a fejével.

- Tudom, hallottam. Dehát ez nem tartozik rám, uram, azt hiszem. Mi magyarok a királynét várjuk, nem a császárnét...

A megyefőnök kedvetlenül, szinte bosszúsan nézett rá.

- Hagyjuk ezt, gyermekem. A politika nem fiatal leányoknak való. S nem is avégett jöttem. Azt szeretném, ha az én vármegyében, Komáromban tüntető lelkesedéssel fogadnák a császári párt. Száz szép magyar leány, hófehér ruhában, hófehér bokkrétával. Az ártatlanság, a tiszta szeretet fehér virágaival, amilyen hófehér és tiszta az ifjú császárné nemes lelke.

- S ön talán azt akarná, hogy én is...

- Azt akarnám, - vágott a szavába a megyefőnök, - hogy ön nyújtsa át a császárnénak a száz leány hódolataképpen, a magyar hölgyek hódolataképpen a fehér bokkrétát és úgy köszöntse a császárnét szívhez szóló, szíves beszéddel...

Mariska keserűen mosolygott.

- Én! Éppen én! Kegyetlen gondolat!

- Csak látszik kegyetlennek...

- Uram, én megfogadtam, hogy le nem vetem a gyászruhámat, míg a szívem gyászol. S az én köszöntő beszédem nem a boldog császárnénak való, hanem egy boldogtalan rabnak, aki... aki...

Meg-megcsuklott a hangja, keserü zokogás tört elő a szívéből. A megyefőnök szomorúan nézett rá. Majd gyöngéden megfogta a kezét s a szemébe nézett.

- Gyermekem, mindezt tudom.

- Tudja? És mégis!...

- Mégis. Még jobban. S hogy teljesen megértsen, elmondok önnek mindent. Én a Neuwald Willibald apja vagyok...

Mariska elsápadt.

- Ah, tudtam, mindjárt gondoltam! - kiáltott.

Eszébe jutott minden szenvedés, amit ennek a gyűlölt névnek köszönhet. A halálfélelem, az öt esztendőös bús árvaság. S hirtelen átvillant a fején egy gondolat. Hátha ez is azért jött, hogy megtántorítsa? Hogy ami a fiúnak nem sikerült, azt az apa kísértse meg. A megyefőnök mintha kitalálta volna a gondolatát, lesütötte a fejét.

- Igen, én tudok mindent. Tudom, hogy az én fiam sokat vétett ön ellen. Nem is azért jöttem, hogy az ő vétkét nagyobbítsam, hanem, hogy jóvátegyem. Hiszen már úgylis megbűnhődtem érte.

- Ön?

- Én, az apa. Két szép fiam volt, két szép sugár dalia. Milyen büszke voltam rájuk! A császár kegyelme fölemelte mind a kettőt, s mind a kettő gyorsan haladt a pályáján. Az egyik Willibald. Azt ismeri. Bár sohase ismerte volna! Magas rangban van már, ezredes. A másik... annak kellett megfizetnie a bátyja bűneiért. A kisebbiknek, az ártatlannak.

Mariska figyelve, kérdően nézett rá.

- Katona volt az is?

- Hadnagy volt már, ifjan, alig húszéves korában.

- S elesett?

- Ha elesett volna, dicsőséges harcban, megsiratnám, sírja fölébe emléket állítanék és megnyugodnám benne, hogy teljesítette a kötelességét s annak lett az áldozata. De így! Ah, ez borzasztó! Hogy azt sem tudom: hol, merre vannak drága porai, hogy hol nyugszik a felejt-hetetlen kedves gyermek, aki oly drága volt apai szegény szívemnek!

Nagyot sóhajtott s ősz fejét zsebkendőjével megtörölte a rajta gyöngyöző verejtéktől. Azután szomorúan folytatta:

- A Schlick tábornok hadtestéhez volt beosztva, azzal harcolt. Egy hosszú hadi útban elfáradt. Az ezredes, aki nagyon szerette, megengedte neki, hogy az út mellett lepihenjen. Egy akácfa alá dőlt, azzal a szándékkal, hogy vagy egy félóraig pihen, aztán majd az ezrede után siet. Sohasem látta többé senkisémet.

- Eltűnt?

- El. A következő napon a városból, ahol az ezred két napot állomásozott, visszaküldtek a keresésére egy századot. Az körülkerítette a falut, amelynek a határában elhagyták a fiút. Kivallattak minden élő lelket. Hasztalan. Nyoma veszett. Öt esztendő óta hasztalan kutatom.

Zsófia, aki eddig hallgatva varrogatott a szoba másik végében, az ablaknál, fölállott s odament hozzájuk.

- Nem emlékszik megyefőnök úr, mikor és hol történhetett ez?

- Dehogyan nem. Negyvenkilenc őszén, gondolom októberben lehetett. Nem messze innen, Perbete körül.

Zsófia bólintott a fejével.

- Gondoltam. Prikoszits Miska.

- Mi az? Mi?

- Hát Mariska kisasszony nem emlékszik? Mikor kikocsiztunk, épp akkor? Mikor azt reméltük, hogy az ezredes urat hazabocsátják Komáromból? Az útszélen, az árokparti akácfa alatt egy ember állott. Gonosz tekintetű, gyanus alak, még a kocsisunk is azt mondta rá, hogy nem szeretne vele az erdőben éjjel négy szemközt találkozni. S előtte, az árokparton egy fiatal tiszt feküdt, mintha aludt vagy meghalt volna. Nem emlékszik?

- Igen. Igen. Én pedig megjegyeztem, hogy az álló ember mennyire hasonlít Prikoszits Miskához.

A megyefőnök szörnyű izgatottá lett.

- Hogyan?... - dadogta. - Lehetséges volna? Az a Prikoszits... nem az-e az, akit a fiam... Kürthy ezredes?...

Mariska szomorúan hagyta rá.

- Igen. Az.

Elhallgattak. A megyefőnök is mélyen elgondolkozott.

Csak az arca ideges rángatózásáról lehetett észrevenni a szörnyű belső tusát, mely lelkében viharzott. A két leány titokban, lopva nézett rá s néha-néha összevillant a szemük. A Mariska szeme ezt mondta:

- Szegény, szegény ember!

A Zsófiakéé mást:

- Nem ver Isten bottal!

Hosszu tépelődés után a megyefőnök elhatározottan fölállott.

- Majd meglátjuk a többit. Egyelőre ismét csak arra kérem gyermekem, tegye meg, amire az imént kértem. Tegye meg. És higgye meg, hogy jót akarok, Isten a tanum!

Oly ünnepélyes, olyan meghatóan őszinte és szomorú volt a hangja, az arca, hogy Mariskát teljesen lefegyverezte. Egy pillanatra elfelejtette azt a tömérdek keserűséget, fájdalmat, amire ez az ember emlékeztette s csak az ő szenvedését látta, és némi halovány reménységet, amit annak a szavai inkább csak sejteni engedtek, semmint elárultak.

- Jól van, uram, - szólt, - megteszem. Megpróbálom.

- Köszönöm, gyermekem. Hiszem, hogy nem fogja megbánni. Óh! A császárné csaknem olyan kegyes és jó, amilyen szép.

A megyefőnök elbúcsúzott. Még a kocsirol is visszakiáltott a leányoknak:

- Május negyedikén! A viszontlátásra, Komáromban!

## X. Fekete csillagok.

Komáromnál, mielőtt a fölvidéki hegyek közül lesiető Vággal egyesülne, két ágra szakad a Duna. A két ág bűbajos szigetet ölel körül, mely tele van gyümölcsös kerttel, virággal, fülemüle-nótával, dongó, szorgalmas méhrajokkal. Olyan ez a sziget kikeletkor, virágnylás idején, mint valami tündérsziget, melynek ezerszínü virággal pompázó fáí, ligetei között, az illatos levegőben édes szavu madarak himnusza csattog. Ezen a tündérszigeten állították föl a hajóállomást. Igazi poétai gyöngédség volt ebben, hogy az ifju, hófehér királynét a természet májusi pazar pompájával köszöntsék. Mintha az egész sziget egy óriási virágcsokor volna, melyet a vendéglátó magyarság kötött annak a tiszteletére, akitől a szabadulás reménységét várta.

Az egész város s a fél vármegye ott volt. Izgatottan lesték a Bécs felől közélgő hajót s mikor a kéménye föltűnt a Duna hullámzó hátán, megdördültek a parton az üdvözlő ágyúk. Az óriási néptömeg úgy állott a szigeten, mintha egyetlen ember lett volna, meg sem moccant senki sem. Mindenki a hajóhíd felé nézett, ahol száz ifju leány állott sorfalat, tiszta, hófehér ruhában tetőtől talpig, valamennyi, legelől Greguss Mariska. A kezében hatalmas bokkrétát tartott csupa fehér virágból. Fehér szegfü, fehér- rózsza, fehér tubarózsza volt legtöbbsnyire. S a csokorról széles nemzetiszínü szalag csüggött alá. Fehér ruhában volt, persze, Mariska is. Derékig nem látszott belőle semmi sem, mert könnyü rózsaszín kendőbe burkolózott, mindenki azt hitte, hogy a tavaszi hűvös szellő miatt, amely felülről, Bécs felől, a Duna felett elsuhant. Nem tudta senki sem, amit Zsófikával kiföztek. A megyefőnök kikötötte, hogy a ruhának tiszta hófehérnek kell lenni. S a két leány a szíve fölibe egy-egy fekete csillagot varrt ki fekete gyöngyökből.

- A szívünk, az gyászol, - mondták. - Vajjon a császárné megérte-e?

Az ágyúk mind erősebben dörögtek s a hajó csöndesen odakanyarodott a hajóhíd elébe. A díszruhás notabilitások már a kócsagforgós kalpagjukat lobogtatták s harsogó éljenriadallal köszöntötték a hajót. A földélzeten megjelent a fejedelmi pár. Az ifju császár fényes, aranyos, csillogó huszártábornoki uniformisban, karján vezetve szép ifju hitvesét, Európa legszebb asszonyát. Tíz nappal ezelőtt esküdtek meg. Óh! Mariska olyannak látta, mintha a reménység, a szépség és a jóság mennyekből alászállott tündére volna. Erzsébet királyné mosolyogva nézett le a hajó előtt nyüzsgő tarka képre. Talán ő is tündéralomnak látta mindezt; a dörgő ágyúkat, a hófehér leánykoszorut, a díszruhás daliákat s a sziget virágba borult berkeit. És láthatóan meghatotta a meleg szeretet, mely a zúgó éljenzésben s az ünneplő arcok sokaságáról feléje mosolygott. Szép két szeme elmélázva ragyogott, mint a felhők között a szivárvány. Tündöklő szépségében lépett ki a hídról a sziget szőnyeggel borított útjára.

Mariskának a szíve úgy dobogott! Félt, hogy elakad a szóban a királyi szépség varázshatása alatt. Csöndesen levette válláról a kendőt s odaadta a háta mögött álló Zsófikának.

- Istenem, úgy félek! Zsófika! Hátha nem tudok szólni?

- Bátorság, kisasszony! - súgta vissza. - Most, most szedje össze minden erejét! Nézze, a felséges asszony mosolyog.

Csakugyan, a királyné mosolygott. Néhány lépéssel előre jött s aztán megállott. Mariska meghajolt előtte. Nem mert rá föltekinteni, csak lesütött szemmel, halk, remegő hangon kezdett beszélni.

- Letaroltuk virágos kertjeinket, hogy minden fehér virágát a felséged lábai alá szórhassuk, mikor legelőször lép szomoru hazánk szent földjére. Ezeknél a virágoknál csak szívünk szeretete fehérebb és tisztább, az a szeretet, mellyel a legszebb és legjobb királynét köszöntjük, mint a reménységnek közénk szállott hófehér angyalát. Legyen áldott felséged minden lépése s mikor virágokon jár gyöngéd lába, nyíljanak szíve nyomán a kegyelem és a királyi erények nemes és büszke virágai...

Nem tudott tovább szólni... A hangja megcsuklott s révedezve emelte föl szép fejét, míg szemére nehéz könny ereszkedett... Mintha ködön keresztül nézett volna, homályosan látta a királynét, fejedelmi szépségének teljességében. A mosolygás eltűnt a királyné arcáról s valami méla szomorúsággal nézett a leányra; a szeme megakadt annak a derekán, éppen ott, a szíve fölött, ahol a fekete gyöngyökből kivarrott csillag ragyogott fekete, gyászos pompával, élesen kiválva a ruha hófehér selyméből. A királyné meglátta azt.

- Ah, fehér, minden fehér, gyermekem, - szólt halkán. - Csak az a csillag, az fekete. Az is nekem szól?

Mariska majd elszédült. De összeszedte minden erejét, hogy felelhessen.

- Nem, felséges asszonyom. A vőlegényemnek.

- Meghalt?

- Nem, csak eltemették...

A királyné meghökkent.

- Hogyan? Nem halt meg, mégis eltemették? Hogy lehet az?

- Josefstadtban van...

A királyné szép arca elkomorodott. S a hangja is mintha szigorúbbá lett volna.

- Tehát fegyvert fogott, a császár ellen?

Mariska halotthalaványra vált. Félig aléltnak, jóformán nem is tudta, mit mond. Valami kétségbeesett erőlködéssel, dadogva, félig sűgva rebegette:

- Nem, felséges asszonyom, hanem a királyért és hazáért...

Ingadozott, tántorogni kezdett... A királyi pár és a kíséret ijedten nézett rá... S Erzsébet királyné szépséges arcán a szomorúság föllege suhant át. Sajnálkozva nézett a leányra, majd hátrafordult s néhány szót sűgött a háta mögött álló Grünne grófnak, a császár főhadsegédének. Az tisztelegve meghajolt. Mariska mindebből nem látott semmit sem. Alig tudott a lábán állani s Zsófikának a karjára támaszkodott, aki látva az ijedtségét, odasietett hozzá. A királyné Mariska felé nyújtotta fehérkeztyűs kis kezét. Mariska önkénytelenül féltérdre ereszkedett és megsókolta a királyné kezét...

Azután összefolyt a szemei előtt minden. A sorfalat álló leányok két kézzel szórták a virágot a királyi pár elébe. A császár pedig karonfogva vezette szép hitvesét a hintóhoz. S egy pillanat alatt eltűntek a faszorban. A nép éljenriadalától zűgött, zengett a sziget, a zenekarok fölharisántak s az ágyúk megdördültek újra...

\*

A fogadtatásról Mariskáék egyenesen a lakásukra hajtottak, a Magyar Királyhoz címzett fogadóba. Mariska ki volt merülve, az izgalmak nagyon megviselték. Az ebéd sem esett jól s ledőlt a dívánra, pihenni. Nem remélt semmit sem, sokkal jobban elfásult a lelke, semhogy valami jóban bízni tudott volna. Szinte örült, hogy már vége van ennek is, mint a sok hosszú, szomoru, elmúlt esztendőnek. Most majd elmúlik a többi is. Siváran, öröm és boldogság nélkül... Fáradt, lankatag szemei lezárultak és elszenderedett.

Úgy délután három óra tájban költöttek föl. A megyefőnök jött, lihegve a sietségtől. Alig tudott beszélni is. Csak az arcáról sugárzott le valami szokatlan vidámság.

- Gyermekem. Mondanivalóm van ismét. És pedig legfelsőbb parancsot kell kegyeddel közölnöm. Délben kaptam a rendeletet a császár közvetlen környezetétől, a kabinet-irodából...

- Ah! Vajjon mit?

- Hogy három napig kegyed el ne hagyja ezt a lakását.

Mariska indulatossá lett.

- De uram, énnékem haza kell mennem Kolthára. Nincs nekem már itt többé semmi keresni valóm.

A megyefőnök mosolyogva vállat vont.

- Arról nem tehetek. De azt beláthatja, hogy ezt a parancsot kegyednek teljesítenie kell. Ez a császár vagy a császárné akarata.

- De hát utóvégre is, miért? Nem vétettem én semmit sem!

- Azt már nem tudom. De ismételten figyelmeztetem, hogy három napig el ne hagyja a lakását. Sajnálom, de többet nem mondhatok... Nem is tudok mondani, - tette hozzá hirtelen.

S közömbös dolgokra fordította a beszélgetést. Dicsérte a császár fogadtatását, a csinos kis beszédet, amit Mariska elmondott és a nép ragaszkodását. Mariskát szinte untatta ez a sok aprólékos dolog. Szeretett volna már végét vetni a beszélgetésnek, s hogy másra terelje a szót, jóformán udvariasságból, figyelemből megkérdezte a megyefőnöktől:

- Hát az eltűnt hadnagyról semmi hír, megyefőnök úr?

Az öreg úr fölsóhajtott.

- Bizony, meg is kell kegyednek köszönnöm. Hiszen egyrészt azért is jöttem.

- Hogyan?

- Nyomára jutottunk. Csakugyan Prikoszics Miska...

- Megölte?

- Kissé megvigasztal, hogy nem. A csapás így is nagy, mégis keservesebb lett volna tudnom, hogy orgyilkos kezek áldozatává lett. Így legalább megnyugszom Isten akaratában. A fiu napszúrást kapott, attól halt meg. Mikor Prikoszics rátalált, már halva volt. Akkor a gazember kifosztotta. Elvette a pénzét, gyűrűjét, óráját, aztán egy félreeső tanya mellett elásta a halottat. Mindezt ő maga vallotta meg, miután megtalálták nála az elrabolt ékszereket. S kegyednek köszönhetem, hogy a kedves halott sírját föltalálhattam, hogy szentelt földben temethettem el és márvánnyal jelölhettem meg örök nyugvóhelyét. Köszönöm...

Búcsúzóul megszorította a Mariska kezét, Zsófikának köszöntést intett a kalapjával és eltávozott.

## XI. Szabadság.

Három nap! A josefstadti szegény fogoly minderről nem tudott semmit sem. El sem képzelte, mik történnek otthon, leigázott szép hazájában. A josefstadti nagy börtön tele volt a levert magyar szabadság hőseivel. De kívülről nem jutott be hozzájuk, az élők e nagy temetőjébe, egyetlen hír sem. A napok, a hetek, hónapok, majd az évek ólomlábon cammogtak el, de vigaszt, reménységet, biztatást nem hozott nekik. A komor falak között egyforma szürke és néma volt a nappal is, az éjszaka is, egyforma a tél és a nyár. Volt, aki beleőrült ebbe a komor életbe, volt, aki elsorvadt, elpusztult, azt eltemették. A fogolytársak megsiratták, néha megirigyelték. Eggyel kevesebb. Egy szenvedővel. Azzal vége.

A Kürthy István erős lelke nem roskadt össze, nem tört meg. Egy pillanatra sem szünt meg hinni, remélni és - szeretni. Képzeteiben szüntelenül a kolthai ősi ház udvarán, nyájas eresze alatt járt s álmatlan éjszakái rideg magánosságából áldást sóhajtott az ősz atya s a hűségesség menyasszony fejére.

Ötödfél esztendeig tartott ez, egyformán, szomorúan. Akkor, egy tavaszi napon történt, hogy a porkoláb, úgy déltájban, szokatlan időben benyitott hozzá.

- Tessék fölkészülni. Utazni kell.

Az ezredes nem is kérdezte: hová; nem is kérdezte: minek? Fásultan, közömbösen szedte össze a ruháit. Becsomagolt mindent. S a társaitól elbúcsúzott.

Kocsiba ültették. A várból Bécsbe vitték. Egyetlen börtönőr kísérte, az Bécsben hajóra szállott vele. Míg a Dunán lefelé úszott a hajó, az ezredes az ablaknál méltázott. Megismerte a magyar Dunavidék gyönyörű tájképeit s akkor valami, valami régen alvó honvágy, vagy az édes hazai föld látása megremegettette a szívét. Szeliden kérdezte a kísérőjét.

- Barátom. Nem mondhatná meg legalább azt, hogy hová megyünk?

A börtönőr ridegen felelt.

- Nem tudom.

Nem tudja? Hogy lehet az? Ez sem tudja? S a hajó csöndesen, lassan úszott lefelé a Dunán.

Komáromnál megállott a hajó. A börtönőr fölállott.

- Tessék jönni, előre!

Éppen itt, Komáromban!

A hajóállomástól alig száz lépésre van a Magyar Király vendégfogadó. A partról még a címtábláját is el lehet olvasni. A börtönőr oda kísérte. A kapuban megállott.

- Kürthy István úr, - szólt hidegen. - Tessék fölmenni az első emelet tizenkettedik számú szobájába.

- Minek?

- Azt nem tudom.

- És maga, barátom?

- Az én parancsom eddig tartott. Többé semmi dolgom sincs. Megyek vissza Josefstadtba. Ajánlom magamat.

Tisztelgett a fegyverével s a kezét is a sapkájához emelte, azután sarkon fordult és otthagya az álmélkodó ezredest a kapuban.

Az csak hüledezett. Megdörzsölte a szemét, hogy nem álmodik-e? Körülte jöttek-mentek az emberek. A börtönőr, aki ide kísérte, hátra sem fordult, egyenesen a hajóállomás felé tartott. Végre az ezredes kezdett magához térni. Szabadnak érezte magát. Szabadnak! Óh! Hihetetlen édes, gyönyörteljes érzés! Nagyot lélezett, mintha a szabadságot akarná egy léleketére beszívni. Azután eszébe jutott a börtönőr szava: első emelet, tizenkettő. Rohant föl, a rozoga lépcsőn s a tizenkettes szobába bekopogtatott.

- Szabad...

Micsoda hang ez? Ah, az ezredes keze reszketett, mikor kinyitotta az ajtót s a szeme előtt elsötétült minden, csupa káprázat, csupa fény... A fülébe édes, felejthetetlen, ezüst hangon csendült meg a Mariska kedves sikoltása:

- István!

S az ezredes, szinte álmatag hangon suttogta, hogy a szíve majd megszakadt a gyönyörűségtől.

- Mariska...

A szoba nyitott ablakán, az udvarról nyíló tavaszi virágok illata csapott be s az eresz alól fecskék csicsergése zendült meg. A szabadság és a szerelem himnusza...

## **XII.**

### **Boldog szívek.**

Tavasza van, enyhe, szelid, ibolyaillatos tavasz. Köröskörül, a nyájas vidék dombsorai ragyognak a verőfényben. A mezőn pacsirta csattog, a kertekben orgonavirág nyílik. Szép az ünnep mindenütt, de a magyar föld ünneplő köntösének pazar gazdagsága, bája, derüje kedvesebb mindennél a világon!

A kolthai kis fehér házikók jámbor népe seregestül tódul a templom felé, ahonnan halk, áhitatos orgonaszó reszket elő. Szívet, lelket Istenhez ringató zsolozsma zendül föl az avatag boltívek alatt s az ünneplő sokaság megtölti a templom minden zúgát.

Kettős esküvőre készülnek ott. Két fiatal pár lép egyszerre az oltár elébe. Hosszu szenvedés, hősie kitarás és hűség gazdag jutalma ez a nap, ez a fényes tavaszi nap, amelynek boldogságát megérzi a jó kolthai nép egyszerű, becsületes szíve is. Kürthy István, a Bocskay-huszárok hős ezredese esküszik ma bájos menyasszonyával: Greguss Mariskával; meg a vitéz Szungyi Sándor őrmester, hűséges Zsófikájával. Már ott állnak az oltár előtt s a pap áldóan terjeszti fejk fölébe a kezeit... Az öreg Kulacs jóslata beteljesült.

A templom első padsorában két öreg ember lehajtott fejjel, csöndesen imádkozik: Kürthy Bálint az, meg Atanaszkovics Miklós: Kulacs bácsi. A szomszéd padsorból egy öreg asszony nézi őket könnyes szemekkel: Fömötör Pálné. Az ének, az orgonaszó elcsöndesedik. A nép halk sóhajtásokkal imádságot rebeg s az áhitatos csöndben fölhangzik reszkető, mégis határozott, érces hangon, négyszer egymásután:

- Holtomiglan... Holtodiglan...

A többit két boldog menyasszony, két boldog vőlegény könnyező szeme, nemesen dobogó szíve mondja el forró imádságban, szent fogadásban... Amit megáldanak a kolthaiak is. Aki-nek szánva van az az imádság, meg is hallja.

\*

A hűséges szívek hosszú szenvedésének hosszú és tiszta boldogság lett a jutalma. Künn, a kolthai erdő tövében tíz holdas kis gazdaságot hasítottak ki Szungyi Sándornak s a végibe Kürthy István cserépszindelyes, tornácos házat is építetett, ahol a vitéz őrmester fészket rakott szerelmes Zsófikájával. Velük lakott élte fogytáig Atanaszkovics Miklós, Kulacs bácsi. Nancsi kisasszony elköltözött Németországba s a helyébe Fömötör Pálné lépett, aki kulcsárnő lett a kolthai kastélyban, a malmát eladta. Belefáradt. Stepán, a kocsis, aki a Zomborból való menekülést segítette s azóta is Kolthán lakott, parádés kocsis lett s kalapja mellett az árvalányhaj vígan lengett a bakon, mikor négy világos pejparipán a templomból hazaröpítette a hős ezredest és a feleségét.

Prikoszits Miska is megkapta, amit megérdemelt. Mikor a börtönből kiszabadult, ahová a Neuwald Ottó kirablásáért jutott, beállott pandurnak, de ott sem túrték sokáig. Valami rossz fát tett a tűzre, elcsapták. Attól fogva aztán mind jobban sülyedt. Részes lett, korcsmahős, falu rossza. Végre is egy kemény decemberi éjszakára virradóra künn találták, a faluvégen. Megfagyott.

Isten nem marad adósa senkinek sem. A magyar nemzet is visszanyerte a szabadságát, ősi alkotmányát. A honvédek, a Bocskay-huszárok, a szabadsághősök nem harcoltak hiába. Élünk.

\*

A multkor Kolthán jártam s fölkerestem a Kürthyek nyájas udvarházát, a vadszóllós tornácot s az aranykalásztól sárga mezőket, ahová hajdanán Kürthy Bálint úr sietett, virágnitító tavaszon ásni, vézni, nyesni, metszni, vetni, ahogy százesztendős, pentameteres verse parancsolja. A vadvirággal beszegett út a temetőkert mellett vezet el, ahová azóta régen, örök nyugvóra tért a vitéz Kürthy István ezredes és hőslélkü felesége, meg a rettenthetetlen Szungyi Sándor és hűséges Zsófikája. Szép sorjában egymás mellett domborul a négy sírhalom s föléje négy ágbogas ifju jávorfa zöldelő lombjai szelid árnyékot borítanak. A fák erősek, egyenes, sudár növésűek s az egyiknek, a legerősebbnek a törzsére díszes kis érc tábla van fölszögezve, amelyiken aranybetűkkel ez a fölírás csillog:

Ezt a fát az angyali lelkü  
**Erzsébet királyné**  
örök, áldott emlékezetére ültette  
Kürthy István ezredes egyetlen unokája:  
*Kürthy László.*  
Isten áldása legyen a magyar hazán!

VÉGE.

## A KÓKLER

A bevehetetlen Komárom várát vitéz magyar hadsereg védelmezte a viszontagságos 1849. év nyarán. A szőnyi sáncok között s a monostori erőd falai körül, három mértföldnyi széles vonalban táborozott a sereg, amelyet három részre osztva Görgei tábornok, Klapka és Pöltenberg tartott rendben s vezetett győzelemről-győzelemre. Szemközt a honvédséggel, Nagy-Igmánd, Csep, Ács körül sorakozott az ellenség: Paniutin orosz tábornok hadteste, szövetkezve a Haynau vezérlete alatt lévő osztrák hadakkal, melyeknek itt Schlick tábornok volt a parancsnokló tábornoka. A szövetkezett ellenséges csapatok hatvanezer embere ostromolta a komáromi erődöket, de a vitéz honvédség fittyet hányt az ellenségnek s keményen visszaverte az ostromlókat, rendszerint.

Esténként, a sáncok között őrütek égtek s azok körül föl-fölhangzott a cigánymuzsika, meg a magyar nóta. A bánatos, szomorú sok szép magyar dal, ami mind a szegény Magyarország ezernyi ezer bajáról zengett. Olyankor a vezérek, a gondbaborult hazafiak elkomorodtak. Hiszen ki is tudott volna vigadni, akkor, a véres csaták idején? Mindig is olyan volt a magyaroknak a sorsa, hogy még az öröme is csak félig volt vidám, a másik fele sírásból állott. Jól tartja a régi közmondás: sírva vigad a magyar.

Egy derült nyári alkonyaton a Klapka tábornok hadiszállására különös látogató kopogtatott be. Fürge, eleven szemű fiatal gyerek volt, még sem a bajusza, sem a szakála nem nőtt ki s az öltözete olyan tarka-barka volt, hogy annak a láttára a különben komoly természetű Klapka tábornok önkénytelenül is elmosolyodott. A jövevény azon kezdte, hogy bukfencet vetett a tábornok előtt, aztán talpra ugrott megint s megállott, egyenesen, mint valami fából készült báb. A tábornok elébe ment s a vállára ütött.

- Hát te, öcsém, micsoda járatban vagy? Azt látom, hogy valami furcsa mesterséged van!

- Furcsa, tábornok úr. Kókler vagyok.

- Az Isten éltesen, fiam. Bukfencet jól tudsz vetni.

- Tudok én egyebet is. Lenyelem az éles kardot, megrágom a csepüt és tüzet okádok tőle; a kártya harminckét lapjából pisztollyal kilövöm a makkhetest s ha a földhöz vágom magamat, úgy ugrálok, mint a gummilabda; ember legyen, aki megállít. Aztán...

A tábornok kíváncsian nézett rája s hirtelen félbeszakította.

- No, jól van, jól. De hát mit akarsz fiam?

- Be akarok állani a honvédség közé.

- Minek, fiam?

- Katonának, a hazát védeni.

A tábornok aggódalmasan összeráncolta a homlokát. Alig tudta visszafojtani a nevetését.

- De fiam, - szólt csöndes mosollyal, - mi nem nyeldessük le a kardot, hanem az ellenséget aprítjuk vele, s a pisztollyal nem makkhetesre lövöldözünk, hanem eleven muszkákra. Mit csinálnál te miközöttünk?

A fiu kissé elpirult.

- Hát legalább azt engedje meg, tábornok úr, hogy a fáradt honvédeket mulattassam. A véres harcok után, tudom, jól fog esni szegényeknek, ha jóízűt kacaghatnak a kóklerségemen. S aztán az olyan katona, aki jókedvű, a háborúban is bátrabb, akit én a tréfáimmal elmulattatok, az mosolyogva megyen a halál elébe is. Nem fél tőle.

- Hát hiszen nem félnek az én honvédeim, fiam, te nélküled sem. Tudják ők, hogy a hazáért harcolnak; tudják, hogy még a halál is édes, ha a hazáért kell elszenvednünk.

- Nem engedi meg, tábornok úr?

- Megengedem bíz én, fiam. Eredj a honvédekhez, mulattasd őket, kacagjatok, nevessetek, ha tudtok. De ha a trombita szól, akkor aztán vége legyen a mulatságnak! Mert a csatában aztán nem tréfálunk.

El is ment a kókler. Szívesen látták a honvédek nagyon. Annyi pajkos, bohó tréfát, bűvészkedést tudott a fiu, hogy kifogyhatatlan volt belőle s a honvédek nem győztek mulatni, kacagni a tréfáin. Aranygyűrűt húzott ki a tojásból, majd rántottát sütött a honvédcsákóban s mikor meg akarták enni a rántottát, az egyszerre verébbé változott s kiröppent a csákóból. Egy-kettő! S a csákóban híre hamva sem volt, sem a rántottának, sem a verébbnek. Egy darab ócska csizmatalp volt a helyén. Hogy került oda, csak a kókler tudta, de az nem szólt arról egy árva hangot sem.

Igy mulattak a honvédek a kis kókler tréfáin, estéről, estére. A gondjukat, a bánatukat így üzte el s a honvédek hálásak voltak érette nagyon. Csengő ezüstpénzzel fizettek a kóklernek a vidám órákért. De valami két hét múlva a kis kókler nem fogadta el többé a pénzt, amit kínáltak neki. A honvédek váltig faggatták.

- Miért nem veszed el? Hiszen megérdemled és szívesen is adjuk.

A kókler szokatlanul komoly képpel nézett rájuk.

- Én is szívesen mulattatlak benneteket ezután is, ingyen is. Mert derék fiúk vagytok, vitéz honvédek és hű fiai a szegény magyar hazának. De a pénzetek nem kell többé! Van már nekem elég.

Káplár Kovács arra megsodorintotta a bajuszát s nagyot mordult.

- Dejszen, olyan jószág a pénz, öcsém, hogy sok ugyan lehet belőle, de elég - sohasem.

A kókler csak a vállát vonogatta.

- Hát nekem mégis elég van. Csak annyit akartam szerezni, amiből megcsináltassam a honvéd-ruhámat, bakancssal, csákóval, patrontáskával, borjuval, köpönyeggel együtt. Hogy az se kerüljön pénzbe a hazának.

A honvédek nagyot néztek arra.

- Hát aztán megcsináltattad?

- Meg ám. Készen van, teljesen. A holnapi ütközetre abban rukkolok ki.

S mindjárt meg is mutogatta az egész honvéd-ruhát. Készen volt, tiszta, csinos, takaros minden darabja. A gombok csakúgy csillogtak rajta. Valamelyik honvédgyerek mégis megcsóválta a fejét.

- Jól van öcsém, jól. Csakhogy puska is kell a honvédnek, meg szurony, amivel hadakozzék.

A kóklernek kigyúlt az arca a lelkesedéstől.

- Azt is majd szerzek én, pajtás. Van az ellenségnek!

De nem került arra a sor. A káplár elmondta a dolgot az őrmesternek, az őrmester a kapitánynak, ez meg az ezredesnek. S az ezredesnek olyan nagyon megtetszett a kis kókler lelkesedése és hazaszeretete, hogy tüstént megparancsolta, hogy fegyvert adjanak neki. Az ellenséges ágyúk, fegyverek csillogtak már a szomszédban; a halmokon a rekették között már az előőrsök csatáztak is, ami mind annak a hírmondója, hogy a nagy mérkőzés nem késhetik sokáig. Szükség van minden emberre, minden fegyverre. S legnagyobb szükség az olyan halálmegvető hősiességre, amilyen a kis kókler fiatal szívét tüzelte.

Másnap reggel aztán, július 2-án megdördültek az ágyúk. A szőnyi sáncoknál, a monostori erőd körül mihamar véres, gyilkos harc fejlődött ki. Az ellenség új meg új csapatokkal, újra meg újra megrohanta az erődítményeket. Hiába. A honvédség, mint megdönthetetlen sziklafal, úgy állott a helyén. A honvédkard és szurony szórta a halált. A tábornokok ide-oda vágattak a csatamezőn, osztva a parancsokat, az ágyúk bömböltek s gazdátlan paripák száguldoztak össze-vissza.

Legborzasztóbb volt a harc a herkályi erdőben. Itt a gyalogság csapott össze mind a két részről. Ember ember ellen. Az erdő csakúgy zengett a fegyverdörgéstől, kardcsattogástól. S a sebesültek és haldoklók jajkiáltását, sóhajtását elnyomta a lelkes honvédek föl-fölszúgó szilaj harci jelszava: Előre! Előre!...

S előre mentek, mindig előre és - győztek. Egész nap, késő alkonyatig tartott az elkeseredett tusa, az ellenség csak akkor hátrált meg. A győzelem a honvédeké lett, a magyar honvédeké. De mennyi drága életbe került az! Míg a diadalmas honvédek a zenekar győzelmi indulója mellett dalolták a szilaj harci nótákat, míg a huszárság üldözőbe vette a hátráló ellenséget, azalatt a sebesültszállító kocsik szakadatlanul hordták s alig győzték összeszedni a halottakat és a sebesülteket.

A tábori orvosok az egyiktől a másikhoz futottak. Szerető aggodalommal kémlelték a haldoklókat: melyikben van még annyi élet, hogy segíteni lehessen rajta? A sebesülteknek friss falombokból enyhe ágyat, sátrat ütöttek össze, arra fektették őket. Az erdő szelid árnyékával takarta be a hősokeket.

Klapka tábornok is megnézte sorban, valamennyit. Egyik sáttortól, egyik ágytól a másikhoz ment. A haldoklónak a homlokáról letörölte a hideg verejtéket, a nehéz sebesültnék érdemelet tűzött a dolmányára, a könnyebben sebesülteket biztatgatta:

- Sebaj, fiam. Majd talpra állsz a legközelebbi csatáig.

Az egyik ágyon halvány gyerekes arcú ifjú honvéd feküdt. Lázasan kipirult arccal kapkodva szedte a lélekzetet, küzködve. A tábornok meglepődve nézett rája. Nagyon ismerősnek látszott a gyerek-honvéd. Figyelmesen nézte, azután mintha megismerte volna, az ujjával a homlokára ütött.

- Ejh! nini! Hiszen ez a kis kókler! Hát te hogy jutottál ide, fiam? Hogy jutottál a honvédruhához, fegyverhez! S aztán mi lelt? Megsebesültél?

A segédtsízt elmondott neki mindent. A tábornok csak csóváltgatta a fejét. Majd az orvos tett jelentést a betegről. Nem valami biztató volt, amit mondott. A fiu egy szúrást kapott az oldalába, ez még a kisebbik baja, de egy ellenséges puskagolyó is érte és ott van, valahol a tüdeje körül. Még nem is tudják, hogy hol...

Klapka tábornok megilletődötten nézett a sebesültre. De nem akarta, hogy az meglássa, észrevegye róla, hogy mennyire aggódnak az életéért, hogy milyen halálos veszedelemben van, azért tréfára fogta a dolgot.

- Látod, látod, fiam! Ez az egy tréfád bizony nem sikerült!

A kókler csöndesen bólintott a fejével és suttogva felelt neki.

- Az ám, tábornok ur. Nem jól tanultam meg. Ezzel a golyóbissal nem bírok. Ezt csakugyan nem tudom lenyelni...

Míg ezt az utolsó tréfáját elsuttogta, fájdalmasan mosolygott, és sebesült mellére mutatott, ahol a honvédatillán lyukat szakított a gyilkos golyó. Azután behunyta a szemét. Nagy, mély, halálos sóhajtással röpült el a lelke föl a magasságba, a magyarok Istenéhez.

A herkályi erdőben hatszáz hős magyar honvéd közös sírja domborul... A hatszáz közül talán egynek a nevét sem tudja senki sem. Közöttük alszik a kis kókler is. Névtelenül. Minek is volna más neve annak, akit honvédnek hívtak, névtelen hősnek? Hiszen az a legszebb név; áldva emlegeti minden magyar.